

Belemmeringen bij het verduurzamen van monumenten

Eindrapportage

Opdrachtgever: Ministerie van OCW & Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)

Rotterdam, 17 juni 2020

Belemmeringen bij het verduurzamen van monumenten

Eindrapportage

Opdrachtgever: Ministerie van OCW & Rijksdienst voor
het Cultureel Erfgoed (RCE)

Michel Briene
Michel Hek
Thijs Fikken
Dylan Bos

Rotterdam, 17 juni 2020

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	4
1 Inleiding	10
1.1 Aanleiding en doel	10
1.2 Werkwijze en inkadering	11
1.3 Leeswijzer	13
2 Relevante kaders voor verduurzaming monumenten	14
2.1 Inleiding	14
2.2 Bestaande wet- en regelgeving	14
2.3 Beschrijving van de klantreis	18
2.4 Invloed externe omgeving	23
2.5 Interactie tussen de klantreis, wetgeving en externe omgeving	25
3 Belemmeringen bij de verduurzaming van monumenten	26
3.1 Inleiding	26
3.2 Inspireren	26
3.3 Oriënteren en beslissen	27
3.4 Vergunningverlening	30
3.5 Realisatie, uitvoering en nazorg	31
3.6 Totaaloverzicht belemmeringen	33
4 Verbeteringen en oplossingen	35
4.1 Inleiding	35
4.2 Kennis en communicatie	35
4.3 Vergunningverlening	37
4.4 Realisatie, uitvoering en nazorg	37
5 Conclusies	39
5.1 Inleiding	39
5.2 Beschrijving besluitvormingsproces	39
5.3 Belemmeringen bij verduurzaming van monumenten	40
5.4 Verbetering en oplossingen	41
Geraadpleegde bronnen	43
Literatuur	43
Interviews	44
Bijlage	45
Verslag workshop RCE “verduurzaming monumenten Klantreis”	45

Voorwoord

In het Klimaatakkoord staan onder andere afspraken over de maatregelen die op korte termijn worden genomen om de klimaatdoelen te halen. Om een bijdrage te leveren aan de gestelde doelen in het Klimaatakkoord hebben partijen in de monumentensector op 1 mei 2019 een routekaart “verduurzaming monumenten” ingediend bij de klimaat Tafel “gebouwde omgeving”. Partijen binnen de monumentensector doen dit vanuit de overtuiging dat ook monumenten kunnen en moeten verduurzamen en om zo een bijdrage te leveren aan de doelstellingen van het klimaatakkoord van Parijs. Tegelijkertijd is verduurzaming ook een belangrijk instrument om het gebruik van monumenten, ook bij toenemende energiekosten, in de toekomst aantrekkelijk te houden. Het mes voor verduurzaming snijdt derhalve aan twee kanten.

Om de ambities uit de routekaart waar te maken zijn fysieke ingrepen aan monumenten mogelijk zoals isolatiemaatregelen, energiezuinige installaties of de plaatsing van zonnepanelen. In de praktijk echter blijken eigenaren van monumenten belemmeringen te ondervinden bij de verduurzaming van hun bezit. In de kamerbehandeling van de beleidsbrief Erfgoed Telt zijn hierover verschillende moties ingediend. Binnen de sector is behoefte ontstaan aan een onderzoek om genoemde belemmeringen in kaart te brengen en op kwalitatieve wijze inzicht te bieden in mogelijke oplossingen om deze belemmeringen weg te nemen. Op verzoek van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) heeft Ecorys genoemd onderzoek uitgevoerd.

Voor de begeleiding van de evaluatie is vanuit de opdrachtgever een commissie ingesteld bestaande uit:

- Nynke van der Brug (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)
- Mayke Haaksman (Gemeente Nijmegen)
- Odette Hartgerink (Provincie Zuid-Holland)
- Hans Jacobs (Nationaal Restauratiefonds)
- Lydia Jongmans (Vereniging van Nederlandse Gemeenten)
- Els Romeijn (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, voorzitter)
- Aster Speckens (Provincie Noord-Brabant)
- Jeroen Westerman (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Wij zijn de leden van de begeleidingscommissie erkentelijk voor de constructieve discussies naar aanleiding van eerdere conceptrapportages. De inhoud van deze rapportage komt echter volledig voor verantwoordelijkheid van Ecorys.

Samenvatting

Aanleiding en doel

Klimaatakkoord

Om de opwarming van de aarde beperkt te houden heeft de Nederlandse overheid als doel gesteld om in 2030 49% minder CO₂ uit te stoten ten opzichte van 1990. In 2050 moet de uitstoot van broeikasgassen met 95% afgenomen zijn. Om de doelstelling van 2030 te behalen, is de overheid samen met bedrijven en maatschappelijke organisaties tot een Klimaatakkoord gekomen. Dit is een pakket aan maatregelen waarmee het politieke reductiedoel voor 2030 wordt gerealiseerd. In het Klimaatakkoord staan onder andere afspraken over de maatregelen die op korte termijn worden genomen om de klimaatdoelen te halen. Het pakket bevat, naast maatregelen die het kabinet zelf zal ondernemen of faciliteren, ook afspraken die partijen onderling hebben gemaakt.

Routekaart verduurzaming monumenten

Om een bijdrage te leveren aan de gestelde doelen in het Klimaatakkoord hebben partijen in de monumentensector op 1 mei 2019 een routekaart “verduurzaming monumenten” ingediend bij de klimaattafel “gebouwde omgeving” (als onderdeel van het maatschappelijk vastgoed). Partijen binnen de monumentensector doen dit vanuit de overtuiging dat ook monumenten kunnen en moeten verduurzamen en om zo een bijdrage te leveren aan de doelstellingen van het klimaatakkoord van Parijs. Tegelijkertijd is verduurzaming ook een belangrijk instrument om het gebruik van monumenten, ook bij toenemende energiekosten, in de toekomst aantrekkelijk te houden. Het mes voor verduurzaming snijdt derhalve aan twee kanten. De doelstelling van de Routekaart Verduurzaming Monumenten is 40% CO₂-reductie in 2030 (dus minder dan de 49% uit het Klimaatakkoord) en 60% reductie in 2040.

Belemmeringen bij verduurzaming monumenten

Om de ambities uit de routekaart waar te maken zijn fysieke ingrepen aan monumenten mogelijk zoals isolatiemaatregelen, energiezuinige installaties of de plaatsing van zonnepanelen. In de praktijk echter blijken eigenaren van monumenten belemmeringen te ondervinden bij de verduurzaming van hun bezit. In de kamerbehandeling van de beleidsbrief Erfgoed Telt zijn hierover verschillende moties ingediend¹. De strekking van deze moties zijn hieronder kort samengevat:

- Monumenteigenaren kunnen tegen onnodige belemmeringen aanlopen, bijvoorbeeld bij het aanbrengen van dubbelglas in bouwdelen die in monumentaal opzicht niet van belang zijn;
- Monumenten moeten ook worden verduurzaamd om op die manier bij te dragen aan het behalen van de klimaatdoelen van Parijs;
- Er zijn vele innovaties in de bouw en energiesystemen beschikbaar waardoor verduurzamen mogelijk is zonder de monumentale waarde aan te tasten;
- Het komt voor dat regelgeving rondom de monumentale status van een pand de verduurzaming van datzelfde pand in de weg zit;
- De verduurzamingsslag is goed voor het toekomstbestendig maken van ons erfgoed.

¹ Motie van de leden Bisschop en Laan-Geselschap (Kamerstuk 32 820, nr. 238),
Motie van het lid Dik-Faber C.S. (Kamerstuk 32 820, nr. 240);
Motie van het lid Bergkamp C.S. (Kamerstuk 32 820, nr. 252)

Van belemmeringen naar oplossingen

Binnen de sector is behoefte ontstaan aan een onderzoek dat op kwalitatieve wijze inzicht biedt in de mogelijkheden om onnodige belemmeringen weg te nemen. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) heeft aan Ecorys gevraagd om dit onderzoek uit te voeren. In deze rapportage worden de bevindingen gepresenteerd.

Werkwijze en inkadering

Onderzoeksvragen

Bij aanvang van de studie zijn door de opdrachtgever een twaalfstal onderzoeksvragen geformuleerd. In onderstaand overzicht zijn deze onderzoeksvragen opgesomd. Vraag 1 en 2 hebben betrekking op de beschrijving van het besluitvormingsproces bij verduurzaming van monumenten. Vraag 3 t/m 10 gaan in op de mogelijke belemmeringen en achterliggende oorzaken bij verduurzaming. Vraag 11 en 12 tenslotte hebben betrekking op mogelijke verbeteringen en oplossingen.

A Beschrijving besluitvormingsproces

1. Welke processtappen worden door de klant doorlopen in het traject van het verduurzamen van monumenten?
2. Welke zijn de beslismomenten (go/no go) in het proces van het verduurzamen van monumenten?

B Belemmeringen bij verduurzaming van monumenten

3. Zijn er belemmeringen/kritische momenten in het proces om een monument te verduurzamen?
 - a. financiële belemmeringen,
 - b. inhoudelijke belemmeringen,
 - c. procesmatige (vergunning,-subsidie, lening-aanvraag) belemmeringen,
 - d. overige belemmeringen? Hoe wordt bv. aangekeken tegen een inspanningsverplichting bij het verkrijgen van subsidie voor een energiescan?
4. Een idee is het eventueel meefinancieren of subsidiëren van nieuwe technologieën of methoden die leiden tot beter resultaat op zowel verduurzaming als op monumentale waarden. Welk verschil zou dit maken bij verschillende beslismomenten?
5. Een ander idee is de verduurzaming van monumenten koppelen aan de aanvraag van een omgevingsvergunning (voor verbouwing of restauratie). Welk verschil zou dit maken bij verschillende beslismomenten?
6. Zijn deze ervaringen reëel of gaat het om interpretatie door eigenaren, ambtenaren, commissieleden, adviseurs, etc.? Denk daarbij ook aan het toetsen en meedenken door uitvoerders en de rol die een omgevingscommissie in het proces heeft.
7. Ligt de oorzaak bij bestaande wet- en regelgeving?
8. Welke rol hebben gemeenten in de voortgang van het proces?
9. Maakt het type eigenaar verschil voor het resultaat?
10. Is het een gewenst of ongewenst resultaat?

C Verbetering en oplossingen

11. Welke verbeteringen en oplossingen worden voorgesteld?
12. Welke producten dragen bij aan meer inzicht in een efficiënt proces voor de eigenaar?

Informatieverzameling

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden is gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden en bronnen. Op basis van [deskresearch](#) en eigen bureauexpertise is een eerste beeld gevormd van de verschillende onderdelen van de klantreis, de daarbij behorende

behoefte en mogelijke belemmeringen alsmede oplossingen die daarvoor denkbaar zijn. In onder andere de workshop Klantreis bij RCE (1 april 2019) is daarvoor al het nodige voorwerk verricht (zie ook bijlage 1 voor een verslag van de workshop). Aan de hand van [interviews](#) met vertegenwoordigers uit de monumentensector en andere belanghebbenden is het beeld uit de deskresearch nader ingekleurd, aangevuld en uitgewerkt.

De verzamelde en opgehaalde informatie is vervolgens [nader geanalyseerd en geduid](#) door middel van het toetsen van de resultaten aan bijvoorbeeld de wet- en regelgeving en enkele aanvullende gesprekken met uitvoerders (waaronder architecten, bouwbedrijven en vertegenwoordigers van betrokken (overheids)commissies en aanverwante organen die zich buigen over de omgevingskwaliteit).

Afbakening en scope

In deze studie staan alle monumenten centraal waarbij verduurzaming relevant en mogelijk is. Dit betekent dat de aandacht primair gericht is op monumentale gebouwen en opstallen. Groene monumenten en andere vormen van erfgoed blijven derhalve buiten beschouwing.

Conclusies

Vooruitlopend op de beantwoording van de onderzoeksvragen in de navolgende paragrafen, kan in algemene zin worden opgemerkt dat in dit onderzoek geen echte belemmeringen in de wet- en regelgeving zelf zijn geconstateerd. De verschillen in uitwerking tussen gemeenten en de communicatie over deze verschillen zorgen in sommige gevallen wel voor belemmeringen in het verduurzamingsproces.

Het verduurzamingsproces

Welke processtappen worden door de klant doorlopen in het traject van het verduurzamen van monumenten?

Bij het verduurzamen van monumenten doorlopen monumenteigenaren verschillende fases. Deze fases worden in dit onderzoek ook wel de klantreis genoemd. Deze fases zijn als volgt:

- de [inspiratiefase](#) (wat kan er, wat zijn interessante voorbeelden van andere monumenten die al zijn verduurzaamd);
- [informereren, oriënteren en vergelijken](#) (welke concrete maatregelen zijn denkbaar, wat zijn de kosten, wat levert het op en bij wie moet de eigenaar zijn);
- [beslissen](#) (het nemen van een concreet besluit over verduurzamingsmaatregelen);
- [realisatie en uitvoering](#) van de maatregelen;
- [nazorg](#) vanaf het moment dat de verduurzamingsmaatregelen zijn genomen en operationeel zijn.

Welke zijn de beslismomenten (go/no go) in het proces van het verduurzamen van monumenten?

Nadat de eigenaar inspiratie heeft opgedaan is het van belang dat hij de regelgeving goed bekijkt. Dit kan goed via een vooroverleg met de gemeente, maar dit is niet verplicht. Vervolgens kunnen de verschillende opties die de klant heeft worden vergeleken, en kan een beslissing voor de verduurzamingsmaatregelen worden genomen. Met het besluit gaat de eigenaar het vergunningstraject in. Idealiter wordt hierin besloten of het plan kan worden uitgevoerd, maar het kan ook voorkomen dat het moet worden aangepast. Als de vergunning is verleend, kan worden gestart met de realisatie. Het verloop van de klantreis wordt beïnvloed door factoren van buitenaf

zoals de aanwezige financieringsmogelijkheden of de beschikbare (technische) mogelijkheden om te verduurzamen. Dit is schematisch weergegeven in paragraaf 2.5.

Welke rol hebben gemeenten in de voortgang van het proces?

Gemeenten zijn het eerste aanspreekpunt voor monumenteneigenaren en hebben daarmee een belangrijke informerende rol. Daarnaast zijn gemeenten verantwoordelijk voor de vergunningverlening, toezicht en handhaving. Het gemeentelijk beleid speelt een belangrijke rol omdat het een kader geeft voor welke verduurzamingsmaatregelen er toegepast kunnen worden. Hiermee bepaalt de gemeente wat wel en wat niet mag. Daarnaast kan de gemeente ook verduurzamingsmaatregelen stimuleren, via lokale campagnes en duurzaamheidsacties.

Maakt het type eigenaar verschil voor het resultaat?

Het proces van verduurzaming en de daarbij optredende belemmeringen verschilt per type eigenaar. Om die reden is in de analyse een onderscheid aangebracht in particuliere eigenaren (doorgaans eigenaar-bewoners), grotere instanties met monumentale woonhuizen in hun bezit en grotere instanties met overig monumentaal bezit. De grotere organisaties verschillen van de particuliere eigenaren vanwege de aanwezige kennis en capaciteit waardoor het verduurzamingsproces minder tijd kost verloopt. Daarnaast is sprake van een verschil tussen type monumenten. Woonhuizen vragen bij verduurzaming doorgaans om minder maatwerk, maar de individuele eigenaren van woonhuizen zijn wel lastiger te bereiken.

Belemmeringen in de verduurzaming van monumenten

Zijn er belemmeringen/kritische momenten in het proces om een monument te verduurzamen?

Bij het verduurzamen van monumenten komt een eigenaar verschillende belemmeringen tegen. Deze belemmeringen kunnen verschillen per type eigenaar en per type monument. In hoofdstuk 3 zijn de gesignaleerde belemmeringen aan de hand van de verschillende fasen verder uitgewerkt.

De procesmatige belemmeringen zijn grofweg in te delen in twee categorieën: belemmeringen omtrent communicatie en belemmeringen in het vergunningsproces. Belemmeringen in communicatie hebben betrekking op het overbrengen van de juiste informatie naar zowel de eigenaar als de uitvoerende organisaties. Belemmeringen in het vergunningsproces zitten met name in de aanwezige kennis die bij uitvoerende organisaties (soms beperkt) aanwezig is, en in de bijkomende kosten (zowel qua inzet vanuit de gemeente, als qua inzet vanuit de eigenaar). Bij sommige belemmeringen speelt wet- en regelgeving een belangrijke rol. Bij andere stappen is de rol van wet- en regelgeving kleiner. Voor een nadere uitwerking verwijzen we naar hoofdstuk 3.

Zijn de ervaren belemmeringen reëel of gaat het om interpretatie door eigenaren, ambtenaren, commissieleden, adviseurs, etc.? Denk daarbij ook aan het toetsen en meedenken door uitvoerders en de rol die een monumentencommissie in het proces heeft.

Een deel van de belemmeringen wordt veroorzaakt doordat betrokkenen niet beschikken over de juiste informatie. Die informatie is in vele vormen en via vele bronnen beschikbaar, maar bereikt de eigenaar niet. De veelheid aan informatie maakt het voor eigenaren soms onduidelijk waar betrouwbare informatie is te vinden. Hierbij komt dat de informatie die te vinden is soms tegenstrijdig is. De voornaamste reële belemmering is dus het gebrek aan effectieve communicatie over oplossingen. Vaak is de belemmering dus wel op te lossen, maar is de informatie om de belemmering op te lossen niet goed te vinden. Vanuit dit perspectief is het belangrijk om de juiste kennis op de juiste plaats te krijgen en deze zo goed als mogelijk te ontsluiten. Hierdoor wordt

onnodige ruis voorkomen en worden eigenaren van monumenten eerder aangezet om te verduurzamen.

Ligt de oorzaak bij bestaande wet- en regelgeving?

Op basis van de uitgevoerde analyse komen wij tot de conclusies dat de oorzaak van de gesignaleerde belemmeringen niet zozeer ligt op het gebied van bestaande wet- en regelgeving, maar meer op andere terreinen. De beleidsvrijheid die gemeenten hebben bij de vergunningverlening werkt verduurzaming in sommige gevallen tegen, maar vanwege het maatwerkarakter bij verduurzaming van monumenten is aanscherping van wet- en regelgeving geen echte optie. De beleidsvrijheid geeft daarnaast ook juist ruimte voor progressievere gemeenten om vooruitstrevend te werk te gaan. Daarnaast helpen andere oplossingen meer, zoals het vergroten van de bouwfysische en cultuurhistorische kennis bij vergunningverleners om een duidelijkere lijn in de vergunningverlening te krijgen.

Is het een gewenst of ongewenst resultaat?

De huidige wetgeving is gericht op bescherming van de monumentale waarde. Over die noodzaak is geen discussie. Dit kan consequenties hebben voor het gestelde ambitieniveau omdat de opgave voor verduurzaming meestal ondergeschikt is aan de doelstelling om de monumentale waarde te beschermen. De doelstelling van de Routekaart Verduurzaming Monumenten is om verduurzaming een prominenter rol te geven binnen de bescherming van de monumentale waarde. Hier is in de wetgeving, via de gemeentelijke invulling, ruimte voor.

Mogelijke oplossingen

Welke verbeteringen en oplossingen worden voorgesteld?

Om het proces van verduurzaming te versnellen zijn verschillende verbeteringen en oplossingen denkbaar. In hoofdstuk 4 wordt hierop nader ingegaan en worden mogelijke oplossingen en verbeteringen gegroepeerd aan de hand van drie overkoepelende thema's: kennis en communicatie, vergunningverlening, realisatie, uitvoering en nazorg.

Welke producten dragen bij aan meer inzicht in een efficiënt proces voor de eigenaar?

Relevant hierbij zijn in de inspiratiefase met name het bieden van de juiste informatie. Mogelijke oplossingen en verbeteringen in de realisatie, uitvoering en nazorgfase zijn: certificering van uitvoerende partijen, het vergroten van kennis over de effectiviteit van maatregelen en het monitoren van de resultaten en het delen van best practices. In hoofdstuk 4 worden deze oplossingsrichtingen nader toegelicht.

Een idee is het eventueel meefinancieren of subsidiëren van nieuwe technologieën of methoden die leiden tot beter resultaat op zowel verduurzaming als op monumentale waarden. Welk verschil zou dit maken bij verschillende beslismomenten?

Op dit moment worden er voor steeds meer monumenten specifieke oplossingen ontwikkeld om te verduurzamen. Deze ontwikkelingen kunnen worden versneld door bijvoorbeeld van overheidswege ontwikkelsubsidies voor bepaalde oplossingen in te stellen, of door van overheidswege bij te dragen aan de programma's van technische universiteiten. Hierbij moet wel in het achterhoofd worden gehouden dat de ontwikkelingen op het gebied van productontwikkeling voor verduurzaming in algemene zin al erg snel gaan. De monumentensector kan hiervan eveneens baat hebben. NRF biedt in haar financiering voor verduurzaming al ruimte voor nieuwe technologieën/innovaties (soms ook buiten het pand, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een rieten dak) mits erfgoedwaarden worden behouden.

Een ander idee is om de verduurzaming van monumenten te koppelen aan de aanvraag van een omgevingsvergunning (voor verbouwing of restauratie). Welk verschil zou dit maken bij verschillende beslismomenten?

Het koppelen van verduurzaming van monumenten aan de aanvraag van een omgevingsvergunning kan in de praktijk vorm krijgen via stimulering van het vooroverleg met eigenaren die een omgevingsvergunning willen aanvragen. In de praktijk gebeurt dit overigens al veel. Ambtenaren kunnen tijdens dit vooroverleg actief in gaan op de (specifieke) mogelijkheden die er zijn om te verduurzamen. Belangrijk is in ieder geval dat de genoemde koppeling al eerder in het proces moet zijn gewaarborgd.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doel

Klimaatakkoord

Om de opwarming van de aarde beperkt te houden heeft de Nederlandse overheid als doel gesteld om in 2030 49% minder CO₂ uit te stoten ten opzichte van 1990. In 2050 moet de uitstoot van broeikasgassen met 95% afgenomen zijn. Om de doelstelling van 2030 te behalen, is de overheid samen met bedrijven en maatschappelijke organisaties tot een Klimaatakkoord gekomen. Dit is een pakket aan maatregelen waarmee het politieke reductiedoel voor 2030 wordt gerealiseerd. In het Klimaatakkoord staan onder andere afspraken over de maatregelen die op korte termijn worden genomen om de klimaatdoelen te halen. Het pakket bevat, naast maatregelen die het kabinet zelf zal ondernemen of faciliteren, ook afspraken die partijen onderling hebben gemaakt.

Routekaart verduurzaming monumenten

Om een bijdrage te leveren aan de gestelde doelen in het Klimaatakkoord hebben partijen in de monumentensector op 1 mei 2019 een routekaart “verduurzaming monumenten” ingediend bij de klimaattafel “gebouwde omgeving” (als onderdeel van het maatschappelijk vastgoed). Partijen binnen de monumentensector doen dit vanuit de overtuiging dat ook monumenten kunnen en moeten verduurzamen en om zo een bijdrage te leveren aan de doelstellingen van het klimaatakkoord van Parijs. Tegelijkertijd is verduurzaming ook een belangrijk instrument om het gebruik van monumenten, ook bij toenemende energiekosten, in de toekomst aantrekkelijk te houden. Het mes voor verduurzaming snijdt derhalve aan twee kanten. De doelstelling van de Routekaart Verduurzaming Monumenten is 40% CO₂-reductie in 2030 (dus minder dan de 49% uit het Klimaatakkoord) en 60% reductie in 2040.

Belemmeringen bij verduurzaming monumenten

Om de ambities uit de routekaart waar te maken zijn fysieke ingrepen aan monumenten mogelijk zoals isolatiemaatregelen, energiezuinige installaties of de plaatsing van zonnepanelen. In de praktijk echter blijken eigenaren van monumenten belemmeringen te ondervinden bij de verduurzaming van hun bezit. In de kamerbehandeling van de beleidsbrief Erfgoed Telt zijn hierover verschillende moties ingediend². De strekking van deze moties zijn hieronder kort samengevat:

- Monumenteigenaren kunnen tegen onnodige belemmeringen aanlopen, bijvoorbeeld bij het aanbrengen van dubbelglas in bouwdelen die in monumentaal opzicht niet van belang zijn;
- Monumenten moeten ook worden verduurzaamd om op die manier bij te dragen aan het behalen van de klimaatdoelen van Parijs;
- Er zijn vele innovaties in de bouw en energiesystemen beschikbaar waardoor verduurzamen mogelijk is zonder de monumentale waarde aan te tasten;
- Het komt voor dat regelgeving rondom de monumentale status van een pand de verduurzaming van datzelfde pand in de weg zit;
- De verduurzamingslag is goed voor het toekomstbestendig maken van ons erfgoed.

De eerder genoemde belemmeringen komen ook naar voren uit een enquête van de Federatie Grote Monumentengemeenten (FGM) onder haar leden en uit een bevraging door de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed onder gemeenten over het thema verduurzaming van

² Motie van de leden Bisschop en Laan-Geselschap (Kamerstuk 32 820, nr. 238),
Motie van het lid Dik-Faber C.S. (Kamerstuk 32 820, nr. 240);
Motie van het lid Bergkamp C.S. (Kamerstuk 32 820, nr. 252)

monumenten. Tenslotte laten ervaringen van gemeenten en de Monumentenwacht zien dat informatieavonden over verduurzaming van monumenten weliswaar druk worden bezocht, maar lang niet altijd leiden tot een concrete vergunningaanvraag. Hieruit kan voorzichtig worden afgeleid dat de belangstelling voor verduurzaming van monumenten weliswaar groot is, maar in de praktijk nog lastig te realiseren.

Van belemmeringen naar oplossingen

Binnen de sector is behoefte ontstaan aan een onderzoek dat op kwalitatieve wijze inzicht biedt in de mogelijkheden om onnodige belemmeringen weg te nemen. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) heeft aan Ecorys gevraagd om dit onderzoek uit te voeren. In deze rapportage worden de bevindingen gepresenteerd.

1.2 Werkwijze en inkadering

Onderzoeksvragen

Bij aanvang van de studie zijn door de opdrachtgever een twaalfstal onderzoeksvragen geformuleerd. In onderstaand overzicht zijn deze onderzoeksvragen opgesomd. Vraag 1 en 2 hebben betrekking op de beschrijving van het besluitvormingsproces bij verduurzaming van monumenten. Vraag 3 t/m 10 gaan in op de mogelijke belemmeringen en achterliggende oorzaken bij verduurzaming. Vraag 11 en 12 tenslotte hebben betrekking op mogelijke verbeteringen en oplossingen.

A Beschrijving besluitvormingsproces

1. Welke processtappen worden door de klant doorlopen in het traject van het verduurzamen van monumenten?
2. Welke zijn de beslismomenten (go/no go) in het proces van het verduurzamen van monumenten?

B Belemmeringen bij verduurzaming van monumenten

3. Zijn er belemmeringen/kritische momenten in het proces om een monument te verduurzamen?
 - e. financiële belemmeringen,
 - f. inhoudelijke belemmeringen,
 - g. procesmatige (vergunning,-subsidie, lening-aanvraag) belemmeringen,
 - h. overige belemmeringen? Hoe wordt bv. aangekeken tegen een inspanningsverplichting bij het verkrijgen van subsidie voor een energiescan?
4. Een idee is het eventueel meefinancieren of subsidiëren van nieuwe technologieën of methoden die leiden tot beter resultaat op zowel verduurzaming als op monumentale waarden. Welk verschil zou dit maken bij verschillende beslismomenten?
5. Een ander idee is de verduurzaming van monumenten koppelen aan de aanvraag van een omgevingsvergunning (voor verbouwing of restauratie). Welk verschil zou dit maken bij verschillende beslismomenten?
6. Zijn deze ervaringen reëel of gaat het om interpretatie door eigenaren, ambtenaren, commissieleden, adviseurs, etc.? Denk daarbij ook aan het toetsen en meedenken door uitvoerders en de rol die een omgevingscommissie in het proces heeft.
7. Ligt de oorzaak bij bestaande wet- en regelgeving?
8. Welke rol hebben gemeenten in de voortgang van het proces?
9. Maakt het type eigenaar verschil voor het resultaat?
10. Is het een gewenst of ongewenst resultaat?

C Verbetering en oplossingen

11. Welke verbeteringen en oplossingen worden voorgesteld?
12. Welke producten dragen bij aan meer inzicht in een efficiënt proces voor de eigenaar?

Informatieverzameling

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden is gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden en bronnen. Op basis van [deskresearch](#) en eigen bureauexpertise is een eerste beeld gevormd van de verschillende onderdelen van de klantreis, de daarbij behorende behoeftes en mogelijke belemmeringen alsmede oplossingen die daarvoor denkbaar zijn. In onder andere de workshop Klantreis bij RCE (1 april 2019) is daarvoor al het nodige voorwerk verricht (zie ook bijlage 1 voor een verslag van de workshop). Aan de hand van [interviews](#) met vertegenwoordigers uit de monumentensector en andere belanghebbenden is het beeld uit de deskresearch nader ingekleurd, aangevuld en uitgewerkt.

De verzamelde en opgehaalde informatie is vervolgens [nader geanalyseerd en geduid](#) door middel van het toetsen van de resultaten aan bijvoorbeeld de wet- en regelgeving en enkele aanvullende gesprekken met uitvoerders (waaronder architecten, bouwbedrijven en vertegenwoordigers van betrokken (overheids)commissies en aanverwante organen die zich buigen over de omgevingskwaliteit).

Afbakening en scope

In deze studie staan alle monumenten centraal waarbij verduurzaming relevant en mogelijk is. Dit betekent dat de aandacht primair gericht is op monumentale gebouwen en opstallen. Groene monumenten en andere vormen van erfgoed blijven derhalve buiten beschouwing.

Bij verduurzaming van gebouwen gaat het in belangrijke mate om energiebesparende materialen, zoals isolatie. Monumenteneigenaren kunnen energie besparen door kleine maatregelen te treffen, zoals een energiezuinige CV ketel of het plaatsen van tochtstrips. Daarnaast gaat het ook om grotere investeringen zoals het plaatsen van zonnepanelen, aanbrengen van dag-, gevel- of vloerisolatie en het plaatsen van duurzame warmte installaties zoals een warmtepomp. Naast maatregelen aan de gebouwen zelf is het ook denkbaar om verduurzaming via lokale initiatieven gezamenlijk met de omgeving aan te pakken.

1.3 Leeswijzer

- In [hoofdstuk 2](#) wordt nader ingegaan op de klantreis aan de hand van een beschrijving van de processtappen die eigenaren doorlopen in het traject van het verduurzamen van monumenten (*vraag 1*) en de daarbij behorende beslismomenten (*vraag 2*). Om de klantreis in het juiste perspectief te plaatsen wordt tevens ingegaan op het huidige wettelijke kader dat van belang is voor het verduurzamen van monumenten.
- De gesignaleerde belemmeringen bij het verduurzamen van monumenten staat centraal in [hoofdstuk 3](#). Aan de hand van de verschillende stappen uit de klantreis worden deze belemmeringen benoemd en nader toegelicht. Voor zover relevant wordt hierbij ook een uitsplitsing aangebracht in verschillende typen eigenaren en monumenten bezit. Hiermee wordt nader ingegaan op *vraag 2 t/m vraag 10* van de vraagstelling.
- Voor de gesignaleerde belemmeringen wordt vervolgens in [hoofdstuk 4](#) gezien in hoeverre hiervoor verbeteringen en oplossingen kunnen worden gevonden (*vraag 11 en 12*).
- In [hoofdstuk 5](#) worden de belangrijkste conclusies op een rij gezet.

Het rapport wordt voorafgegaan door een [samenvatting](#). In de [bijlagen](#) zijn nadere detailleringen en achtergrondinformatie opgenomen.

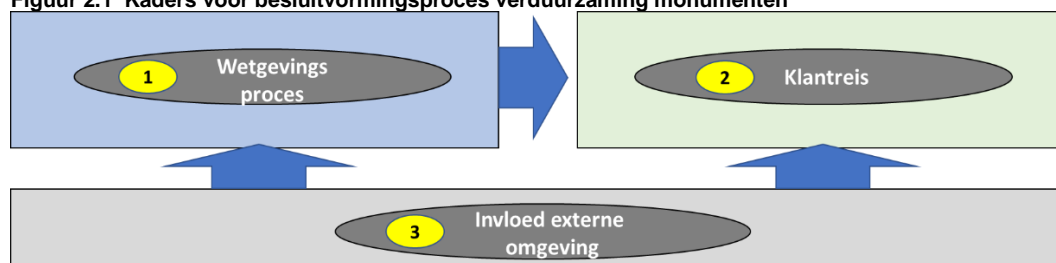
2 Relevante kaders voor verduurzaming monumenten

2.1 Inleiding

Als een monumenteigenaar zijn pand wil verduurzamen zijn er veel zaken waarmee rekening moet worden gehouden. Zo is er wet- en regelgeving over de manier waarop je met monumenten om moet gaan en is het in veel gevallen nodig om een vergunning aan te vragen voor de verduurzamingswerkzaamheden. Dit wetgevingsproces heeft invloed op de verschillende stappen in de klantreis van een eigenaar die zijn monument wil verduurzamen. Het wetgevingsproces en de klantreis wordt tenslotte ook beïnvloed door (veranderingen in) de externe omgeving.

In figuur 2.1 wordt de samenhang weergegeven tussen genoemde aspecten. In dit hoofdstuk worden de verschillende elementen uit figuur 2.1 successievelijk toegelicht. We starten in [paragraaf 2.2](#) met een overzicht van de bestaande wetgeving en de toepassing daarvan, waarna in [paragraaf 2.3](#) in detail wordt ingegaan op de verschillende stappen uit de klantreis en de daarmee verband houdende beslismomenten. [Paragraaf 2.4](#) beschrijft een aantal belangrijke invloeden uit de externe omgeving die het wetgevingsproces en de klantreis beïnvloeden. Denk hierbij onder andere aan de financieringsmogelijkheden of het aanwezige aanbod van geschikte materialen en technieken om monumenten te kunnen verduurzamen. In [paragraaf 2.5](#) wordt tenslotte nader ingegaan op de samenhang en interactie tussen het wetgevingsproces, de klantreis en de invloed van de externe omgeving.

Figuur 2.1 Kaders voor besluitvormingsproces verduurzaming monumenten

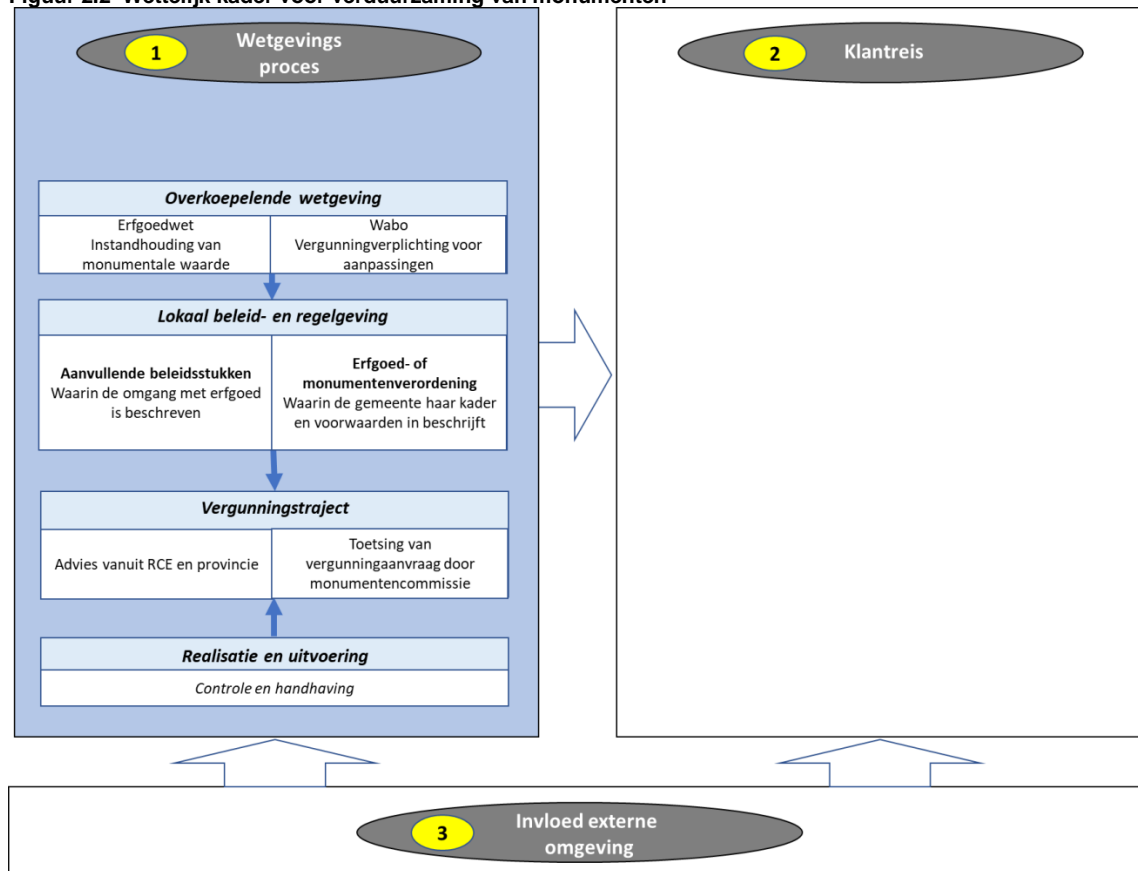
2.2 Bestaande wet- en regelgeving

Zodra een gebouw aangewezen is als monument, is het gebonden aan verschillende wetten en regels. Monumenteigenaren moeten hier rekening mee houden als ze het monument willen gebruiken of aanpassen. Overheden hebben rekening te houden met de wet als ze instandhouding of restauratie willen stimuleren. Ook bij verduurzaming spelen deze wetten en regels een rol. Het is dus belangrijk om inzicht te hebben in de inhoud van deze wetten en regels.

De Erfgoedwet en Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo) zijn de belangrijkste wetten voor monumenten op nationaal niveau. Hierin is de instandhouding van monumenten en de vergunningplicht voor verbouwingen en andere aanpassingen geregeld. Daarnaast bevat het Besluit omgevingsrecht (Bor) aanknopingspunten voor vergunningsvrije werkzaamheden. De toepassing van deze wetten verloopt via een vergunningstraject dat bij de gemeente wordt uitgevoerd. De gemeentelijke monumentencommissie en de RCE geven op aanvraag advies aan de gemeenten. Na vergunningverlening wordt overgegaan op de uitvoering en kan sprake zijn van

mogelijke controle en handhaving. Hieronder is een schematische weergave opgenomen van deze wettelijke processen. In de volgende paragrafen gaan we dieper op dit proces in. We kijken eerst naar wetten op nationaal niveau, en vervolgens naar de toepassing op lokaal niveau.

Figuur 2.2 Wettelijk kader voor verduurzaming van monumenten

2.2.1 Wetgeving op nationaal niveau

Erfgoedwet

In de Erfgoedwet is geregeld op welke manier monumenten aangewezen kunnen worden als beschermd monument. Dit gaat over rijksmonumenten. Daarnaast is de instandhoudingsplicht van rijksmonumenten geregeld via de Erfgoedwet. Dit houdt in dat eigenaren van rijksmonumenten verantwoordelijk zijn voor de instandhouding van het object en monumentale elementen. De manier waarop de monumentale elementen worden gewaarborgd is niet gespecificeerd in de wettekst.

Wet algemene bepalingen omgevingsrecht

Binnen de Wabo is geregeld wanneer eigenaren een vergunning nodig hebben voor verbouwingen. Voor verbouwingen is (bijna altijd) een omgevingsvergunning nodig. Een omgevingsvergunning wordt alleen verleend 'als het belang van de monumentenzorg zich daartegen niet verzet'. De Wabo geeft dus aan dat bij de aanpassing van monumenten een belangenafweging gemaakt moet worden. De monumentale waarden en de manier waarop de geplande werkzaamheden invloed hebben op deze waarden staan daarbij centraal. Het vergunningverleningstraject wordt in paragraaf 2.2.2 verder beschreven.

Wet ruimtelijke ordening

In de Wet ruimtelijke ordening staat beschreven hoe ruimtelijke plannen in Nederland tot stand komen en gewijzigd worden. Gemeenten leggen de ruimtelijke invulling van hun grondgebied vast in een bestemmingsplan. Bij herbestemming of verbouwing van monumenten moet rekening gehouden worden met de bestemming die voor dat gebied is aangewezen in het bestemmingsplan.

Omgevingswet

Een deel van de Erfgoedwet, de Wabo en de Wro, maken deel uit van de Omgevingswet, die in 2022 in werking zal treden (stand van zaken april 2020). Deze verandering heeft in principe geen gevolgen voor de achterliggende regelgeving voor het vergunningstraject. Net zoals nu het geval is, kunnen gemeenten onder de Omgevingswet zelf invulling geven aan de vergunningstrajecten omtrent ingrepen bij monumenten.

2.2.2 Wetgeving op regionaal en lokaal niveau

Provincies en gemeenten zijn zelf vrij om invulling te geven aan hun erfgoedbeleid. De provincies hebben hierbij vooral een rol als stimulerende partij voor verduurzaming en kunnen via overkoepelend beleid bijdragen aan de opgave. De uitvoering van de wet is gedecentraliseerd bij de gemeenten. Daarom hebben zij een belangrijke rol binnen de verduurzaming van monumenten. De achterliggende regionale en lokale wetgeving worden nu verder toegelicht.

Provinciaal erfgoedbeleid

Provincies hebben de mogelijkheid om via een provinciale erfgoedverordening eigen provinciale monumenten aan te wijzen. Dit wordt gedaan door Drenthe en Noord-Holland. Daarnaast kunnen provincies in de provinciale verordening regels opnemen over de omgang met erfgoed. Hiermee moeten gemeenten dan rekening houden.

Provincies hebben met name een adviserende en stimulerende rol. Niet alleen op het gebied van erfgoed, maar ook op het gebied van verduurzaming. Provincies krijgen een budget vanuit het Rijk voor subsidiëring en restauratie van monumenten. Daarnaast zijn er zowel algemene als monument-specifieke (financiële) regelingen gericht op verduurzaming. Via provinciale steunpunten wordt er bovendien advies gegeven aan gemeenten en eigenaren over het opstellen en uitvoeren van beleid. Op deze manier ondersteunt de provincie eigenaren en overheden met de verduurzaming van de monumentensector.

Gemeentelijk erfgoedbeleid

Het beleid op het gebied van monumenten verschilt per gemeente. Over het algemeen is het beleidskader opgebouwd uit een aantal verschillende onderdelen. In de [monumenten- of erfgoedverordening](#) van de gemeente staat beschreven hoe gemeentelijke monumenten en beschermde stads- en/of dorpsgezichten worden aangewezen. Daarnaast zijn er specifieke [beleidsstukken of -agenda's](#) waarin de omgang met erfgoed is beschreven. Soms zijn dit aparte beleidsdocumenten, maar het komt ook voor dat dit is ingepast in beleidsstukken zoals de welstandsnota. De [welstandsnota](#) is enkel gericht op de zichtbare kant van de gebouwde omgeving (het exterieur) en is gericht op de volledige gebouwde omgeving (dus niet specifiek monumenten). Vaak zitten er wel monument-specifieke secties in een welstandsnota.

Vooroverleg met de gemeente

Voor monumenteigenaren die een vergunning nodig hebben voor verduurzamingsmaatregelen is de gemeente het eerste aanspreekpunt. In de Wabo is hierover opgenomen dat een vooroverleg tussen de gemeente en aanvrager aan te raden is. Dit is echter niet verplicht en het staat gemeenten vrij om dit naar eigen inzicht in te richten. Gemeenten steken het vooroverleg

verschillend in. Er zijn grofweg twee smaken te herkennen: een [verkennend vooroverleg](#) in een vroeg stadium en een [toetsend vooroverleg](#) vlak voor de daadwerkelijke aanvraag:

- Binnen het [verkennende vooroverleg](#) wordt samen met de eigenaar gekeken welke ingrepen er in het monument mogelijk zijn. Gemeenten met een vooruitstrevend monumentenbeleid bieden dit vaak aan. Daar waar de RCE een adviesrol heeft wordt ook vaak vooroverleg georganiseerd. Dit kan informeel of formeel via de zogenaamde bouwplan-overleggen die door de provinciale steunpunten cultureel erfgoed worden georganiseerd en waar de RCE één van de deelnemers is. Daarnaast zijn er ook organisaties zoals de Monumentenwacht en verschillende adviesbureaus die deze overleggen aanbieden.
- Het [toetsend vooroverleg](#) is feitelijk een prétoets van de vergunningaanvraag. Hierbij reflecteert de gemeente op de verschillende stukken die al zijn voorbereid voor de aanvraag, en wordt er advies gegeven over de volledigheid van de stukken en de haalbaarheid van de aanvraag.

2.2.3 Vergunningstraject

Gemeenten, en specifiek het college van B&W, zijn verantwoordelijk voor de vergunningverlening die nodig is voor het aanpassen, verbouwen, restaureren of verduurzamen van monumenten. Voor het meeste kleine onderhoud van monumenten is geen vergunning nodig. Voor grotere stappen, waar verduurzaming vrijwel altijd onder valt, is wel een vergunning nodig. Hieronder wordt het vergunningsproces beschreven.

Opbouw en indiening van vergunningsdossier

Voor de vergunningsaanvraag moet een dossier aangeleverd worden met details over de voorgestelde ingreep. Hieronder valt onder andere een uitgebreide onderbouwing bij de aanpassingen die worden voorgesteld en technische tekeningen van de aanpassing. De indieningsvereisten verschillen per type monument, ingreep, en gemeente. Via het Omgevingsloket, een online portaal, wordt de vergunningaanvraag ingediend.

De toetsing van de vergunningaanvraag wordt gedaan door de gemeente. Eenvoudige aanvragen verlopen via de reguliere procedure. Hierbij heeft de gemeente een beslistermijn van acht weken om tot een beschikking te komen. Binnen die acht weken kan de gemeente éénmalig de beslistermijn met zes weken verlengen. Complexere aanvragen verlopen via de uitgebreide procedure in maximaal zes maanden. Ook hier kan binnen de éérste acht weken besloten worden om het proces met zes weken te verlengen. In de uitgebreidere procedure wordt eerst een ontwerpbesluit opgesteld. Hierop kan de aanvrager weer reageren, waarna de definitieve beschikking wordt opgesteld. Bij de uitgebreide procedure wordt de RCE betrokken. Bij eenvoudigere aanvragen hoeft dat niet. De gemeente bepaalt of een procedure complex is of niet.

Behandeling en toetsing van de aanvraag

Het verduurzamingsplan zal bij de vergunningaanvraag worden getoetst op twee aspecten: de instandhouding van cultuurhistorische materiaal, en het aanzicht. In sommige gemeenten is er meer aandacht voor historische elementen, terwijl andere gemeenten meer aandacht besteden aan het aanzicht. Daarnaast is het ook zo dat sommige gemeenten flexibeler zijn over verduurzamingsmaatregelen dan anderen. Dat is afhankelijk van de politieke context. Met deze verschillen in gemeentelijk beleid wordt bij de toetsing van de aanvraag rekening gehouden. De beleidsstukken zijn daarbij leidend.

Voor de beoordeling van de aanvraag kan de gemeente altijd advies vragen van zowel het provinciale steunpunt als de RCE. De RCE legt de finale afweging en verantwoordelijkheid bij de gemeente.

Voor de daadwerkelijke toetsing is een monumentencommissie ingesteld. Bij veel gemeenten zijn de monumentencommissie en de welstandscommissie geïntegreerd. De monumentencommissie is opgebouwd uit onafhankelijk adviseurs/ deskundigen op het gebied van monumenten en ambtelijke secretariële ondersteuning. De commissie kijkt met nadruk naar het behoud van de monumentale waarde van het pand. Dit is dus zowel binnen als aan de schil. Het kan voorkomen dat de monumentencommissie terugkomt bij de aanvrager met het verzoek om zaken te verduidelijken. Bij de toetsing is gemeentelijk beleid leidend. Niet alle gemeenten hebben uitgebreide beleidsstukken. Dat hoeft wettelijk ook niet. De monumentencommissie beoordeelt dan op basis van de eigen kennis of een aanvraag wel of niet goedgekeurd kan worden.

Er zijn twee typen gemeenten te onderscheiden: gemeenten die de toetsing en advisering aan een externe partij laten, en gemeenten die zelf de toetsing doen met eigen capaciteit. Over het algemeen vallen kleinere gemeenten onder de eerste categorie en grotere monumentengemeenten onder de tweede categorie.

2.2.4 *Kosten, controle en handhaving*

Voor de aanvraag van een omgevingsvergunning moet een eigenaar in elk geval leges betalen. De hoogte van de leges verschilt sterk per gemeente en is afhankelijk van de gemeentelijke legesverordening. Daarnaast vragen sommige gemeenten ook een vergoeding voor het vooroverleg. Soms worden deze kosten later van de leges voor de aanvraag afgetrokken.

Controle en handhaving

Indien de vereiste vergunning is verleend kan worden gestart met de daadwerkelijke uitvoering van de verduurzamingsmaatregelen. Inspectie van de verleende vergunning is daarnaast verplicht. Indien niet wordt gebouwd conform vergunning kan de gemeente maatregelen nemen. Daarnaast kunnen ook derden klachten indienen over de uitvoering.

2.3 Beschrijving van de klantreis

In de praktijk komen monumenteigenaren de wet- en regelgeving die hierboven is beschreven op verschillende momenten in hun verduurzamingstraject tegen. Bij het verduurzamen van monumenten doorlopen monumenteigenaren verschillende fases. Deze fases worden in dit onderzoek ook wel de klantreis genoemd. Deze fases zijn als volgt:

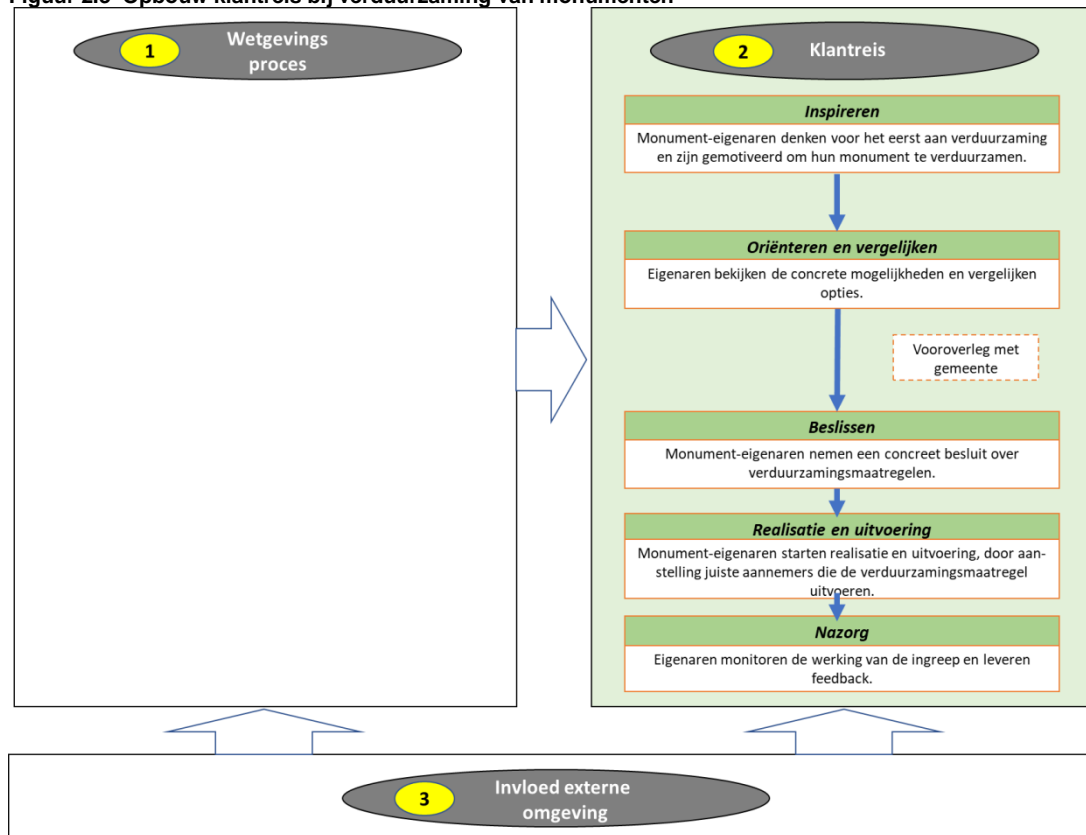
- de **inspiratiefase** (wat kan er, wat zijn interessante voorbeelden van andere monumenten die al zijn verduurzaamd);
- **informereren, oriënteren en vergelijken** (welke concrete maatregelen zijn denkbaar, wat zijn de kosten, wat levert het op en bij wie moet de eigenaar zijn);
- **beslissen** (het nemen van een concreet besluit over verduurzamingsmaatregelen);
- **realisatie en uitvoering** van de maatregelen;
- **nazorg** vanaf het moment dat de verduurzamingsmaatregelen zijn genomen en operationeel zijn.

2.3.1 *Processtappen in het traject van verduurzaming*

In figuur 2.3 zijn de verschillende mogelijke stappen uit de klantreis en daarbij behorende beslismomenten schematisch weergegeven. Dit zijn de stappen die in een ideale situatie door een monumenteigenaar successievelijk worden doorlopen. Aan de hand van de klantreis beschrijven we het verduurzamingsproces. Omdat dit proces verschilt per type eigenaar starten we met een typologie van eigenaren. Vervolgens doorlopen we de klantreis.

In de praktijk verloopt het proces van de klantreis overigens niet altijd zo gestructureerd en worden stappen soms vergeten, bewust overgeslagen of in een andere volgorde doorlopen. Hier gaan we in het hoofdstuk belemmeringen verder op in.

Figuur 2.3 Opbouw klantreis bij verduurzaming van monumenten

2.3.2 Verschillen tussen categorieën van monumenteneigenaren

De stappen kunnen verschillend zijn voor de verschillende typen eigenaren. In dit onderzoek onderscheiden we om die reden de volgende drie typen eigenaren:

1) Particuliere eigenaren (doorgaans eigenaar-bewoners);

Particuliere eigenaren zijn eigenaren die doorgaans één monument in bezit hebben. Dit zijn voornamelijk eigenaar-bewoners, maar het kunnen bijvoorbeeld ook investeerders zijn die een monument verhuren. De groep particuliere eigenaren is sterk heterogeen. Grofweg zijn er twee groepen: eigenaren die erg betrokken zijn bij het monument en goed op de hoogte zijn van de technologische mogelijkheden, wetten en regels, en eigenaren die 'toevallig' in een monument wonen en hier minder kennis over hebben. Ook de objecten die deze groep beheert is sterk verschillend. Over het algemeen kunnen we wel stellen dat het merendeel van de monumenten in particulier eigendom voor bewoning bestemd is.

2) Grotere instanties met monumentale woonhuizen in hun bezit;

Grotere instanties die voornamelijk monumentale woonhuizen in bezit hebben zijn bijvoorbeeld woningcorporaties met veel bezit in oude binnensteden, maar ook andere organisaties zoals Stadsherstel. Deze organisaties hebben te maken met veel verschillende huurders en zijn daardoor afhankelijk van de gewilligheid van de huurder om ingrepen te doen in het monument. Het kennisniveau verschilt sterk. Sommige organisaties hebben goede kennis van wat er technisch mogelijk is en wat er mag binnen de gemeente, terwijl dat bij andere organisaties minder is.

3) Grotere instanties met overig monumentaal bezit.

Grotere instanties met overig monumentaal bezit beheren bijvoorbeeld industrieel erfgoed, kerken, of molens. Deze groep heeft met de meest diverse typen monumenten te maken. Hierdoor heeft deze groep (nog meer) behoefte aan maatwerk bij verduurzamingsmaatregelen. Vaak is er veel technische kennis en capaciteit aanwezig om het eigendom op een gepaste manier te beheren.

2.3.3 De klantreis in stappen

Op basis van de onderscheiden stappen gaan we nu nader in op de klantreis en de daarbij relevante beslismomenten. Per onderscheiden stap wordt in navolgende tabel aangegeven welke acties daarbij horen, wat het resultaat is en welke actoren hierbij zijn betrokken. Daarnaast wordt in de tabel een onderscheid gemaakt tussen de verschillende typen monumenteigenaren die zijn onderscheiden.

Tabel 2.1 Overzicht te doorlopen stappen bij de verduurzaming van een monument

Stappen	Gewenste actie	Gewenst resultaat	Betrokken stakeholders	Type eigenaar
Inspiratie opdoen	De eigenaar onderzoekt de huidige staat van het monument en kijkt daarbij onder andere naar de staat van onderhoud, de huidige energieprestatie en de monumentale aspecten.	Inzicht in de verschillende elementen van het monument, zoals de energieprestatie, maar ook wat er waardevol is aan het monument vanuit historisch perspectief.	Adviseurs	1, 2 & 3
	De eigenaar zoekt informatie over verduurzamingsmogelijkheden, met een focus op best-practices (bij voorkeur van soortgelijke monumenten)	De eigenaar neemt kennis van verduurzamingsmogelijkheden voor zijn monument, en weet wat hij met de verduurzaming wil bereiken.	<ul style="list-style-type: none"> Gemeenten/ provincies, RCE, Nationaal Restauratiefonds, Stichtingen, belangenorganisaties, Adviseurs, MilieuCentraal en andere duurzaamheidsorganisaties, Vereniging Eigen Huis, Consumentenbond 	1
	De eigenaar zoekt informatie betreffende nieuwe technieken en ontwikkelingen in verduurzaming. Hierbij zoekt hij vooral naar casestudies van deze nieuwe technieken.	De eigenaar neemt kennis van de laatste ontwikkelingen op het gebied van verduurzaming (al dan niet van monumenten) en weet wat hij met de verduurzaming wil bereiken.	Gemeenten/ provincies, RCE, adviseurs	2 & 3
	De eigenaar bepaalt het ambitieniveau en doelstellingen voor de ingreep	Inzichten in het ambitieniveau: bij hoge ambities is meer inzet nodig dan bij lagere ambities.	Adviseurs	1, 2 & 3

Stappen	Gewenste actie	Gewenst resultaat	Betrokken stakeholders	Type eigenaar
Informatie inwinnen, oriënteren & vergelijken	De eigenaar wint informatie in over: <ul style="list-style-type: none"> • Welke verduurzamingsmaatregelen geschikt zijn voor zijn monument; • Welke ingrepen wettelijk zijn toegestaan; • Op welke termijn de verschillende ingrepen kunnen worden uitgevoerd; • Wat de benodigde investering is; • Wat de te verwachten baten zijn; • Welke subsidie- en financieringsmogelijkheden er zijn. 	De eigenaar leert: welke maatregelen toepasbaar zijn op zijn monument, op welke termijn deze verschillende ingrepen plaats kunnen vinden, welke van deze ingrepen wettelijk zijn toegestaan, hij verkrijgt een duidelijk overzicht van de verwachte kosten en baten van de ingrepen, en krijgt inzicht in welke subsidie- en financieringsmogelijkheden er zijn.	Gemeenten/ provincies, RCE, Nationaal Restauratiefonds, Stichtingen, belangenorganisaties, adviseur	1
	De eigenaar wint informatie in over: <ul style="list-style-type: none"> • Wat de benodigde investering is; • Wat de te verwachten baten zijn; • Welke subsidie- en financieringsmogelijkheden er zijn. 	De eigenaar krijgt een duidelijk overzicht van de kosten en baten van de gewenste ingrepen, en krijgt inzicht in welke subsidie- en financieringsmogelijkheden er zijn.	Gemeenten/ provincies, RCE, Nationaal Restauratiefonds, Stichtingen, belangenorganisaties, adviseur	2 & 3
	De eigenaar neemt contact op met de gemeente voor een vooroverleg. Hierin worden de mogelijkheden voor verduurzaming binnen het monument besproken, en een mogelijke aanpak besproken en getoetst aan het gemeentelijk beleid.	De eigenaar krijg verdere inzichten in de mogelijkheden voor verduurzaming en de manier waarop deze ingepast kunnen worden in een vergunningaanvraag. Hierdoor wordt de slagingskans hoger en de inhoud van de aanvraag relevanter.	Gemeenten	1
Nemen van beslissing	De eigenaar maakt een beslissing over welke ingrepen hij wil laten uitvoeren aan het monument. Dit hangt vooral af van de financiële haalbaarheid van de ingreep/ingrepen maar ook de effecten voor de monumentale waarde	De eigenaar heeft een plan voor de verduurzaming van zijn monument, inclusief: <ul style="list-style-type: none"> • Het soort ingrepen; • Een duidelijk kostenplaatje; • Een duidelijk overzicht van de verwachte baten; • Een indicatie van de planning van de ingrepen. 	Gemeenten/ provincies, Nationaal Restauratiefonds, adviseurs	1

Stappen	Gewenste actie	Gewenst resultaat	Betrokken stakeholders	Type eigenaar
	De eigenaar maakt een beslissing over welke ingrepen hij wil laten uitvoeren aan het monument. Dit wordt op basis van de businesscase gedaan die tijdens de vorige stap is opgezet	De eigenaar heeft een plan voor de verduurzaming van zijn monument, inclusief: <ul style="list-style-type: none"> • Het soort ingrepen; • Een duidelijk kostenplaatje; • Een duidelijk overzicht van de verwachte baten; • Een indicatie van de planning van de ingrepen. 	Gemeenten/ provincies, adviseurs	2 & 3
Realisatie & uitvoering	De eigenaar benadert (kundige) partijen voor het opstellen van een gedetailleerd plan.	De eigenaar heeft met hulp van kundige partijen een plan opgesteld, waarmee een goede kans wordt gemaakt op het verkrijgen van een vergunning.	Gemeenten/ provincies, adviseurs/ uitvoerbegeleidende partijen	1, 2 & 3
	De eigenaar vraagt voor dit plan bij de gemeente/provincie vergunningen aan. Indien van toepassing zal de eigenaar op dit moment ook de subsidie / financiering aanvragen.	De eigenaar heeft de benodigde vergunningen verkregen (en indien van toepassing ook de aangevraagde subsidie / financiering).	Gemeenten/ provincies, adviseurs (subsidie), stichtingen	1, 2 & 3
	Na het verkrijgen van vergunningen benadert de eigenaar de juiste (kundige) partijen voor de uitvoering van het opgestelde plan.	De eigenaar benadert de juiste kundige partijen voor een goede uitvoer van het opgestelde en vergunde plan.	Adviseurs/ uitvoerbegeleiders, uitvoerende partijen	1, 2 & 3
Nazorg	De eigenaar monitort de effecten van de verduurzamingsmaatregelen en evalueert na een bepaalde tijd de effecten van de maatregelen	De eigenaar verkrijgt duidelijk inzicht in de precieze effecten van de maatregelen. Hij beantwoordt de vraag: Hebben de maatregelen de gewenste effecten gehad?	Gemeenten/ provincies, RCE, Nationaal Restauratiefonds, stichtingen, adviseurs, uitvoerende partijen	1, 2 & 3
	De eigenaar zorgt voor een goed gebruik van de genomen duurzaamheidsmaatregelen (ook deels bewustwording)	De verduurzamingsmaatregelen worden optimaal gebruikt / benut. Dit zorgt voor het maximaal haalbare effect van de maatregelen	-	2 & 3
	De eigenaar zorgt voor een goed beheerplan en tijdig onderhoud van de duurzaamheidsmaatregelen (bijv. periodieke controle van installaties)	De genomen verduurzamingsmaatregelen blijven optimaal functioneren en behoeven minder snel vervanging	Adviseurs, uitvoerende partijen	1, 2 & 3

Stappen	Gewenste actie	Gewenst resultaat	Betrokken stakeholders	Type eigenaar
	De eigenaar documenteert en deelt de opgedane kennis uit het verduurzamingsproces	Meer openbare kennis in de vorm van best/worst practices voor andere monumentbezitters omtrent verduurzaming	Gemeenten/ provincies, RCE, Nationaal Restauratiefonds, belangen-organisaties stichtingen, adviseurs, uitvoerende partijen	2 & 3

2.4 Invloed externe omgeving

De beschreven klantreis bij de verduurzaming van monumenten en het daarbij behorende wettelijke kader wordt beïnvloed door allerlei invloeden vanuit de externe omgeving. In deze paragraaf wordt beknopt ingegaan op een aantal van deze invloeden. Achtereenvolgens wordt daarbij gekeken naar de invloed vanuit andere wetgeving en de maatschappij, mogelijke subsidies en laagrentende leningen, staatssteun in relatie tot monumentenzorg en de (technische) mogelijkheden die de markt nu biedt om te verduurzamen.

Druk vanuit andere wetgeving

Om het verduurzamen van een gebouw of woning te bevorderen wordt in toenemende mate druk uitgeoefend door middel van nieuwe en strengere wetten en regels. Naast het Bouwbesluit zijn dit bijvoorbeeld de energieprestatie (EPC) eisen die niet alleen gelden voor nieuwbouw, maar ook eisen stelt voor bestaande bouw en nieuwbouw, de instelling van het verplichte energielabel of het aardgasvrij maken van wijken waardoor monumenteneigenaren iets moeten gaan ondernemen. Door de toenemende druk vanuit andere wetgeving neemt de noodzaak toe om ook monumenten verder te verduurzamen.

Druk vanuit de maatschappij

Veranderingen in wet- en regelgeving zijn in zekere zin een afspiegeling van maatschappelijke veranderingen waarbij in toenemende mate sprake is van acceptatie en draagvlak om te verduurzamen. Onder invloed van deze maatschappelijke veranderingen groeit voor eigenaren en beheerders van monumenten de noodzaak om te verduurzamen om daarmee de aantrekkelijkheid van hun bezit ook op termijn zeker te stellen.

Financieringsmogelijkheden

Om de verduurzaming van een monument te kunnen uitvoeren dient de eigenaar/ initiatiefnemer uiteraard te beschikken over voldoende financiële middelen. De bereidheid om de beschikbare financiële middelen ook daadwerkelijk in te zetten kan verschillen tussen een particuliere eigenaar die zijn/haar eigen monument wil verduurzamen, particulieren die minder geven om de verduurzaming van het monument, of een grotere instanties waarbij het bezit wordt geëxploiteerd en verhuurd. Zeker in het laatste geval zal sprake zijn van een zekere rendementseis en dienen investeringen in verduurzaming ook uit de exploitatie te worden terugverdiend. Bij gunstige marktomstandigheden en een relatief gunstig economisch klimaat, is dit geen probleem, maar zoals we in de afgelopen maanden (tot mei 2020) kunnen zien, kan de conjunctuur ook omslaan. Daarnaast is ook sprake van verschillen tussen regio's met een zwakkere en regio's met een sterkere economische structuur. De bereidheid (en de mogelijkheden) om te verduurzamen worden door dergelijke verschillen in marktomstandigheden eveneens beïnvloed.

Financiering en subsidiering

Rijk, provincies en gemeenten hebben financiële regelingen in het leven geroepen om de instandhouding van monumenten (gemeentelijk, provinciaal en Rijks) te stimuleren. Ruim een kwart

van de gemeenten heeft daarnaast ook financiële regelingen (subsidie of lening) voor het verduurzamen van monumenten, een groot deel van de provincies doet dat ook, en het Rijk stimuleert door het verstrekken van laagrentende leningen via het Nationaal Restauratiefonds. Zo kan iedere eigenaar van een rijksmonument sinds medio 2018 bij het Restauratiefonds een duurzaamheidslening aanvragen van 10.000 euro tot maximaal 1 miljoen euro per duurzaamheidslening voor energiebesparende maatregelen in of aan een rijksmonument dat niet als woonhuis is geregistreerd volgens www.monumentenregister.nl. Daarnaast beheert het Restauratiefonds diverse regionale fondsen van waaruit ook steeds vaker duurzaamheidsleningen worden verstrekt specifiek voor monumenten. Het Restauratiefonds biedt de mogelijkheid om de kosten van een energiescan eveneens mee te financieren.

Daarnaast staat bij het Rijk op de planning om binnen bestaande subsidieregelingen ook duurzaamheid onder te brengen. Financiële regelingen van overheidswege maken het voor eigenaren van monumenten en andere marktpartijen aantrekkelijker om een monument daadwerkelijk te verduurzamen. Verruiming van deze regelingen zal de bereidheid om te verduurzamen doen toenemen, maar hier zijn ook grenzen aan verbonden. Naast (politieke) bereidheid speelt hierbij ook de discussie omtrent staatssteun.

Fiscale regelingen zoals de postcoderoos

Naast de verschillende vormen van subsidies en leningen worden ook andere financiële instrumenten ingezet om verduurzaming van onze samenleving te stimuleren. Een voorbeeld hiervan is de Regeling Verlaagd Tarief, ook wel de 'Postcoderoosregeling' genoemd waarbij leden van een coöperatie een energiebelastingkorting op zijn of haar energienota krijgen voor lokaal en duurzaam opgewekte elektriciteit. Deze landelijke regeling van de overheid maakt het makkelijker voor inwoners van een wijk of dorp met elkaar op een financieel rendabele manier aan de slag te gaan met lokaal en duurzame energie³.

Staatssteunkader voor monumentenzorg

Het staatssteunkader voor monumentenzorg (ook wel: monumentenkader) geeft een juridisch raamwerk waarmee overheden de (financiële) steun aan monumenten kunnen vrijwaren van staatssteunwetgeving. Het is een kader dat aansluit op de Algemene Groepsvrijstellingsverordening (AGVV)⁴. Indien maatregelen onder dit monumentenkader vallen hoeft voor de ondersteuning hiervan geen verdere goedkeuring bij de Europese Commissie gevraagd te worden. Het monumentenkader is erop gericht om extra kosten voor de instandhouding en restauratie van historische monumenten te kunnen compenseren.

In het kader staat expliciet vermeld dat de instandhouding en restauratie van monumenten gesubsidieerd kan worden. De verduurzaming van monumenten wordt niet direct benoemd binnen de verordening en het monumentenkader. Het is dus de vraag of verduurzamingsmaatregelen onder dit kader vallen. Het is raadzaam om te verkennen of duurzaamheid (met behoud van erfgoedwaarden) in de toekomst integraal onderdeel kan zijn van het monumentenkader.

Mogelijkheden voor verduurzaming

De mogelijkheid om een monument te verduurzamen wordt niet alleen bepaald door het wettelijke kader en de wensen en eisen van de klant, maar ook door de materialen en technieken die via de markt beschikbaar zijn. Bij verduurzaming van een monument worden doorgaans andere eisen gesteld aan de materialen en technieken die kunnen worden gebruikt en is behoud van het monumentale karakter meestal leidend.

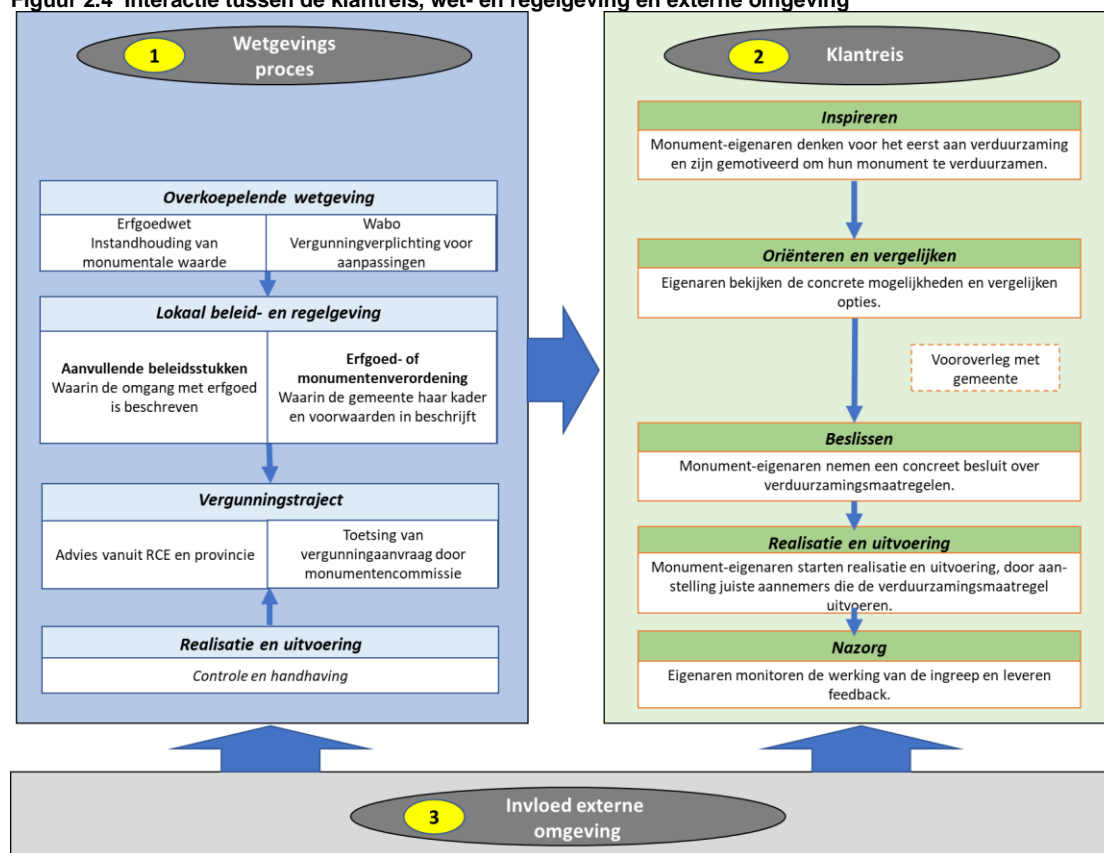
³ Zie ook <https://www.postcoderoosregeling.nl/>

⁴ Verordening 651/2014 van de Europese Commissie, gericht op vrijstellingen voor staatssteun.

2.5 Interactie tussen de klantreis, wetgeving en externe omgeving

In Figuur 2.4 is de interactie tussen het wettelijke kader, de klantreis en de externe omgeving samengevat. Nadat de eigenaar inspiratie heeft opgedaan is het van belang dat hij de regelgeving goed bekijkt. Dit kan goed via een vooroverleg met de gemeente, maar dit is niet verplicht. Vervolgens kunnen de verschillende opties die de klant heeft worden vergeleken, en kan een beslissing voor de verduurzamingsmaatregelen worden genomen. Met het besluit gaat de eigenaar het vergunningstraject in. Hierin wordt besloten of het plan kan worden uitgevoerd, of dat het aangepast moet worden. Als de vergunning is verleend, kan worden gestart met de realisatie. Het verloop van de klantreis wordt beïnvloed door factoren van buitenaf zoals de aanwezige financieringsmogelijkheden of de beschikbare (technische) mogelijkheden om te verduurzamen. Aan de hand van dit schema wordt in het volgende hoofdstuk gekeken naar mogelijk belemmeringen die kunnen optreden in het traject van verduurzaming van monumenten.

Figuur 2.4 Interactie tussen de klantreis, wet- en regelgeving en externe omgeving

3 Belemmeringen bij de verduurzaming van monumenten

3.1 Inleiding

In hoofdstuk 2 zijn de kaders van het verduurzamingsproces geschetst. Aan de hand van deze kaders kunnen we dieper ingaan op de verschillende belemmeringen die eigenaren tegenkomen bij het verduurzamen van hun monumenten.

De verschillende stappen uit de klantreis houden we hierbij aan als structurerend principe. Bij sommige stappen speelt wet- en regelgeving een belangrijke rol. Bij andere stappen is de rol van wet- en regelgeving kleiner. In de onderstaande paragrafen gaan we per stap in op de brede belemmeringen. Voor zover relevant maken we daarbij een nader onderscheid naar de onderscheiden type eigenaren. Als er belemmeringen in wet- en regelgeving zijn, dan zoomen we hierop in.

3.2 Inspireren

Binnen de inspiratiestap zijn monumenteigenaren op zoek naar ideeën en mogelijkheden om hun monument te verduurzamen. De zoektocht naar inspiratie staat hierbij centraal: wat is er allemaal mogelijk qua verduurzaming en waar kan de juiste informatie worden vinden. Specifieke wet- en regelgeving in relatie tot de monumentensector heeft geen of nauwelijks invloed op deze stap. Zoals in het vorige hoofdstuk al aangegeven verhoogt nieuwe wetgeving en regelgeving op andere terreinen (op het gebied van bijvoorbeeld duurzaamheid of beleid over aardgasvrije wijken) echter wel de urgentie om als eigenaar en/of beheerder van een monument na te denken over de mogelijkheden om te verduurzamen. Hieronder bespreken we de verschillende belemmeringen die eigenaren tegenkomen in de inspiratiefase.

Een veelvoud van informatiebronnen

In de inspiratiefase is de beschikbaarheid van informatie belangrijk voor de eigenaren. Die informatie is in vele vormen en via vele bronnen beschikbaar. Eigenaren zijn vaak blij met de hoeveelheid informatie die er is. Deze informatie wordt op verschillende plaatsen aangeboden. Organisaties als de RCE en NRF hebben websites waar veel informatie te vinden is. De ERM heeft veel van haar richtlijnen aangepast zodat verduurzamingsvraagstukken daarin te vinden zijn. En partijen als de Monumentenwacht en de Groene Grachten hebben zowel online als offline veel goede voorbeelden beschikbaar van verduurzamingsoplossingen die in monumenten toepasbaar zijn. Een eigenaar met goede google-vaardigheden is dus zeker in staat om informatie over verduurzaming van monumenten te vinden.

Voor particuliere eigenaren is het lastig om informatie op juiste waarde te schatten

De veelvoud aan informatiebronnen maakt het voor eigenaren soms onduidelijk waar betrouwbare informatie te vinden is. Hierbij komt dat de informatie die te vinden is soms tegenstrijdig is. De ontwikkelingen op het gebied van verduurzaming gaan immers snel. Een goed voorbeeld is de aanschaf van pelletkachels. Dit werd tot afgelopen jaar door de overheid gesubsidieerd als duurzaamheidsmaatregel. Per 2020 is dit niet meer het geval, deels vanwege de hoge fijnstofuitstoot van pelletkachels. Het is een voorbeeld van hoe de berichtgeving voor eigenaren verwarrend kan zijn. Dit wordt een belemmering als het er voor zorgt dat eigenaren kiezen om geen

enkele maatregel meer te nemen. Kennis is aanwezig. De uitdaging is om de juiste kennis op de juiste plaats te krijgen en deze zo goed als mogelijk te ontsluiten.

Institutionele eigenaren hebben veel informatie paraat

Bij de institutionele eigenaren die een grotere monumentenportefeuille met woningen en/of overig monumentaal bezit beheren zien we dat er meer kennis aanwezig is binnen de eigen organisatie. De organisaties zijn goed op de hoogte van de verschillende mogelijkheden, of hebben nauwe banden met adviseurs die ze van de juiste informatie voorzien. Binnen de inspiratiefase komen institutionele eigenaren weinig belemmeringen tegen.

Monumentenzorg is maatwerk, maar er is wel veel mogelijk

Elk monument heeft zijn eigen verhaal en geschiedenis. Dit betekent dat er op het niveau van het individuele monument gekeken moet worden naar de mogelijkheden die er zijn om te verduurzamen. In voorkomende gevallen zal hiervoor maatwerk noodzakelijk zijn, maar in de praktijk zijn er veel oplossingen denkbaar die (hetzij in aangepaste vorm) voor verschillende monumenten toegepast kunnen worden.

Belemmeringen in de inspiratiefase op een rij

Samengevat lopen eigenaren binnen de inspiratiefase tegen de volgende belemmeringen aan:

Tabel 3.1 Belemmeringen voor verduurzaming monumenten tijdens de inspiratiefase

Fase	Particuliere eigenaren	Institutionele eigenaren
Inspiratiefase	<ul style="list-style-type: none">• De veelvoud aan informatiebronnen over verduurzamingsmaatregelen maakt het zoeken naar informatie onoverzichtelijk.• Het is moeilijk om de betrouwbaarheid van informatie in te schatten; er is weinig onafhankelijke informatie.• Het idee dat aanpak van monumenten veelal maatwerk is, remt de inspiratie om te verduurzamen.	<ul style="list-style-type: none">• Voor institutionele eigenaren zijn er geen belemmeringen in de inspiratiefase

3.3 Oriënteren en beslissen

Voordat eigenaren een besluit kunnen nemen over de verduurzamingsmaatregel die ze gaan toepassen, is het van belang dat goed gekeken wordt naar de verschillende voor- en nadelen van de maatregel. Deze afweging vindt plaats in de fases oriënteren en beslissen. Verschillende factoren spelen hierbij een rol; de motivatie van de eigenaar, de financiële capaciteit van de eigenaar, de timing van de ingreep en de mogelijkheden volgens de wet. Hieronder bespreken we deze factoren en de belemmeringen die eigenaren tegenkomen bij het oriënteren en beslissen. Daarbij is een onderscheid aangebracht in de (mogelijke) belemmeringen die voortvloeien uit de overkoepelende wetgeving, het besluitvormingsproces van de eigenaar en het traject van de vergunningverlening.

3.3.1 Overkoepelende wetgeving

Wetgeving omtrent monumenten stelt de monumentale waarde centraal

De Erfgoedwet en Wabo, zijn ingericht met als doel de monumentale waarden van monumenten te beschermen. Deze wet- en regelgeving maakt het verduurzamen van monumenten complexer dan bij reguliere gebouwen vanwege de vergunning die nodig is voor het wijzigen van een monument. Het is vaak monumentafhankelijk of ingrepen worden toegestaan. Het ligt er daarbij aan waar de monumentale waarde van het pand zit. Ter illustratie: als de open balkenconstructie van de kap monumentaal is, dan kan het dak moeilijker aan de binnenzijde worden geïsoleerd. Terwijl een dak zonder monumentale waarde makkelijker geïsoleerd kan worden.

3.3.2 Besluitvormingsproces eigenaar

De motivatie van de eigenaar verschilt

Er zijn verschillende redenen voor eigenaren om te verduurzamen. Veel eigenaren starten hun verduurzamingszoektocht vanuit ideologische overweging en de wens om zoveel mogelijk zelfvoorzienend te zijn. Het klimaatprobleem gaat veel mensen aan het hart. Ze zijn daarom op zoek naar manieren waarop zij met maatregelen aan hun woning kunnen bijdragen. Een andere belangrijke reden is economisch van aard. Door panden te verduurzamen kan worden bespaard op bijvoorbeeld de energiekosten.

Daarnaast is ook sprake van toenemende urgentie door nieuwe wet- en regelgeving waardoor eigenaren en beheerders van een monument worden gemotiveerd om maatregelen te nemen. Zoals eerder opgemerkt kan hierbij onder andere worden gedacht aan beleid gericht op het aardgasvrij maken van de wijk waarin een monument zich bevindt of de instelling van een verplicht energielabel waardoor verduurzamingsmaatregelen (op termijn) wellicht noodzakelijk zijn.

Verduurzaming is kostbaar

Verduurzaming van een monument is relatief kostbaar. Financiële haalbaarheid is daarom voor veel eigenaren een belangrijke belemmering in het beslisproces. Daarbij komt dat ontwikkelingen snel gaan waardoor de onzekerheid toeneemt of de juiste beslissing op het juiste moment wordt genomen. Om de haalbaarheid te vergroten stelt de overheid verschillende subsidies beschikbaar. Voor particuliere eigenaars biedt dit vaak een extra ondersteuning. Grotere instanties geven veelal aan dat de hoogte van de subsidiebedragen niet opweegt tegen de moeite die gedaan moet worden om de aanvraagprocedure van de subsidie te doorlopen. Het blijkt wel dat voor veel particuliere eigenaren onduidelijk is wat voor maatregelen gesubsidieerd kunnen worden.⁵ Dit kan er voor zorgen dat particuliere eigenaren er voor kiezen om minder maatregelen te nemen dan mogelijk is.

Het rendement van de investering is belangrijke beslisfactor

Hoewel veel eigenaren vanuit een ideologisch startpunt aan verduurzaming beginnen, valt de uiteindelijke keuze van maatregelen toch vaak op de maatregelen met het beste rendement. De belemmering hierbij is dat de technologische ontwikkelingen heel snel gaan, waardoor er vaak aanleiding is om te wachten op een oplossing met een beter rendement. Het is (meestal) onmogelijk om binnen een monumentaal pand nul-op-de-meter te realiseren. Vaak kan er wel een flinke slag gemaakt worden. Rendement is daarbij erg belangrijk. Omdat het rendement vanwege technologische ontwikkelingen verder zal oplopen wachten sommige eigenaren nu nog met de

⁵ Dit blijkt onder andere uit de vragenlijst die is ingevuld door deelnemers aan informatieavonden voor particuliere woonhuiseigenaren begin februari 2020.

toepassing van ingrepen. Als de ingreep goedkoper wordt en het resultaat beter dan zal dit aantrekkelijker worden.

De juiste ingreep op het juiste moment

Eigenaren die willen verduurzamen zijn vaak enthousiast en willen direct verschillende stappen nemen. In veel gevallen kan dit echter niet. Voor elke verduurzamingsstap die een monument-eigenaar kan nemen is er een juist moment. Sommige ingrepen kunnen meteen uitgevoerd worden, zoals het vervangen van gloeilampen door ledlampen, of het verlagen van de verwarmingstemperatuur. Andere ingrepen zijn meer afhankelijk van de situatie van onderhoud. Zo is het bijvoorbeeld slim om een oude Cv-ketel te vervangen, maar als er net een nieuwe ketel is geïnstalleerd, kan de eigenaar beter wachten met de vervanging. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor het aanbrengen van dakisolatie. Als het dak nog prima in orde is, kan met het aanbrengen van dakisolatie vaak beter worden gewacht. Op korte termijn remt dit de verduurzaming van monumenten.

De juiste ingreep op de juiste plek

Zoals eerder al aangehaald staat het beschermen van de monumentale waarden voorop bij het beheer van monumenten, zowel bij overheden als bij eigenaren. Dit betekent dat beschikbare verduurzamingsingrepen bij een monument niet in alle gevallen toepasbaar zijn of in ieder geval aanpassing behoeven. Als bijvoorbeeld sprake is van een monumentaal dak, zal dat eisen stellen aan de plaatsing van zonnepanelen op het dak. Verder kan er bij kozijnen en ramen met een hoge monumentale waarde (waarin nog dun enkel glas zit) bijvoorbeeld meestal niet het dikkere dubbelglas worden geplaatst. Vanuit de sector is er dus vraag naar speciale oplossingen voor monumenten: ingrepen die mogelijk zijn waarbij negatieve effecten op de monumentale waarden zo veel als mogelijk wordt beperkt. Voorbeelden van dit soort monument-specifieke oplossingen zijn monumentenglas of de (verdere) ontwikkeling van geïntegreerde zonnecollectoren voor kozijnen of ramen. Hoewel bescherming van monumentale waarden in principe voorop staat is er vanuit wetgeving en de maatschappij ook sprake van een toenemende druk om te verduurzamen. De Routekaart Verduurzaming Monumenten is er juist op gericht om beide werelden zoveel als mogelijk te verenigen.

Kennis en capaciteit om te ondersteunen ontbreekt bij gemeenten

Het verschilt sterk per gemeente in hoeverre ze eigenaren kunnen adviseren bij hun verduurzamingsreis. Sommige gemeenten hebben veel kennis en capaciteit in huis, terwijl dit bij andere gemeenten minder het geval is. Dit is een belemmering voor verduurzaming omdat gemeenten wél aangemerkt staan als eerste aanspreekpunt voor eigenaren die willen verduurzamen. Als de kennis van de gemeente niet op orde is, dan kunnen ze ook geen goed advies leveren. Dit kan weer leiden tot ongeïnformeerde vergunningaanvragen, met afwijzingen of inefficiënte maatregelen als gevolg.

De Rijksdienst maakt een inhaalslag

De RCE heeft een belangrijke rol als kenniscentrum binnen de monumentensector. Ze is namelijk aanspreekpunt voor gemeenten en eigenaren om extra informatie in te winnen voorafgaand aan en tijdens het vergunningverleningstraject. Bij de RCE is de kennis over verduurzamingsmaatregelen die toepasbaar zijn op de monumentensector nog versnipperd. Wel is begonnen aan een inhaalslag. Met het programma Erfgoed en Duurzaamheid wordt aan deze punten gewerkt. Op dit moment is de belemmering voor eigenaren dat er ook binnen de RCE echter nog niet altijd een eenduidige lijn is wat betreft het wel of niet toepassen van bepaalde verduurzamingsmaatregelen.

Belemmeringen bij de oriëntatie- en beslisfase op een rij

Samengevat lopen eigenaren binnen de oriëntatie- en beslisfase tegen de volgende belemmeringen aan:

Tabel 3.2 Belemmeringen voor verduurzaming monumenten tijdens de oriëntatie- en beslisfase

Fase	Particuliere eigenaren	Institutionele eigenaren
Oriëntatie- en beslisfase	<ul style="list-style-type: none">• Wetgeving is toegespitst op het behoud van de monumentale waarde. Verduurzamen van monumenten is daardoor complexer dan bij reguliere gebouwen, o.a. vanwege de vergunning die nodig is voor het wijzigen van een monument.• De technologische ontwikkelingen gaan zo snel dat veel eigenaren geneigd zijn om nog even te wachten tot er andere of betere oplossingen zijn ontwikkeld.• Verduurzamingsmaatregelen zijn kostbaarder bij monumenten dan bij niet-monumenten, waardoor financiële haalbaarheid lastiger is om te bereiken.• Bij monumenten in goede staat is het inefficiënt om nu te verduurzamen. Het is hierbij wachten op het 'juiste' moment.• Bij sommige gemeenten ontbreekt de kennis en capaciteit om eigenaren te ondersteunen in het oriëntatieproces.• De Rijksdienst is nog niet volledig toegespitst op de vraag naar verduurzaming. Dit zorgt voor onduidelijkheid bij gemeenten en eigenaren.	<ul style="list-style-type: none">• Wetgeving is toegespitst op het behoud van de monumentale waarde. Deze wet- en regelgeving maakt het verduurzamen van monumenten complexer dan bij reguliere gebouwen vanwege de vergunning die nodig is voor het wijzigen van een monument• De technologische ontwikkelingen gaan zo snel dat veel eigenaren geneigd zijn om nog even te wachten tot er andere of betere oplossingen zijn ontwikkeld.• Bij monumenten in goede staat is het inefficiënt om nu te verduurzamen. Het is hierbij wachten op het 'juiste' moment.

3.4 Vergunningverlening

Het vergunningverleningstraject is bepalend voor de toepassing van grotere verduurzamingsmaatregelen bij monumenten. Het is een traject dat voor particuliere eigenaars intimiderend kan overkomen. Grotere instanties zijn vaak bekend met de werkwijze van hun gemeente en zijn hier beter op ingesteld. De uitwerking van de wet speelt een grote rol bij de vergunningverlening. In de onderstaande paragrafen gaan we hier verder op in.

Gemeentelijke interpretatie van de wet zorgt voor verschillen in behandeling

De wettelijke kaders voor de instandhouding van monumenten zijn, zoals beschreven in paragraaf 2.2, ruim en met veel speelruimte gedefinieerd. Hierdoor is de uitwerking van de wet in de praktijk door de gemeente cruciaal. Hoewel in veel gemeenten en adviescommissies zorgvuldig wordt afgewogen wat een passende omgang met de monumentale waarden is zijn er gemeenten en commissies die de lat hoger leggen dan andere. Hierdoor kan voor eigenaren en beheerders van monumenten tot op zekere hoogte willekeur ontstaan. Dit wordt sterker gevoeld naarmate eigenaren en beheerders die hun monumentale bezit willen verduurzamen in een groter geografisch gebied actief zijn. Het verschil in inzichten maakt het lastiger om te zoeken naar oplossingen voor verduurzaming die op grotere schaal of overal kunnen worden toegepast.

Vergunningaanvragen voor inefficiënte maatregelen

Binnen het vergunningverleningstraject geldt dat een gemeente enkel een vergunning kan verlenen voor de maatregelen die door de eigenaar zijn aangevraagd. Een gemeente kan, zodra de vergunning is aangevraagd, dus niet een vergunning verlenen voor een andere ingreep die effectiever is. Een mogelijk voorbeeld is als volgt: een eigenaar vraagt een vergunning aan voor grootschalige raamisolatie. De maatregelen die worden genomen zorgen echter maar voor een kleine reductie van het warmteverlies, terwijl er andere maatregelen beschikbaar zijn die effectiever isoleren. De eigenaar stopt dan veel geld in een kleine reductie van warmteverlies, terwijl er betere oplossingen beschikbaar zijn. Maar de gemeente kan via deze vergunningaanvraag enkel een vergunning verlenen voor de ingreep waarvoor de aanvraag is ingediend. Zo wordt er wel een verduurzamingsmaatregel genomen, maar dit is niet de meest optimale maatregel.

Belemmeringen bij het vergunningverleningstraject op een rij

Samengevat lopen eigenaren binnen het vergunningverleningstraject tegen de volgende belemmeringen aan:

Tabel 3.3 Belemmeringen voor verduurzaming monumenten tijdens het vergunningverleningstraject

Fase	Particuliere eigenaren	Institutionele eigenaren
Vergunning-verleningstraject	<ul style="list-style-type: none">De uitwerking van de wet kan verschillen per gemeente waardoor het lastiger wordt om te zoeken naar oplossingen voor verduurzaming die op grotere schaal of overal kunnen worden toegepast.Gemeenten kunnen enkel een vergunning verlenen voor de maatregelen die zijn aangevraagd.	<ul style="list-style-type: none">De uitwerking van de wet kan verschillen per gemeente waardoor het lastiger wordt om te zoeken naar oplossingen voor verduurzaming die op grotere schaal of overal kunnen worden toegepast.Gemeenten kunnen enkel een vergunning verlenen voor de maatregelen die zijn aangevraagd.

3.5 Realisatie, uitvoering en nazorg

De laatste twee stappen van de klantreis zijn de realisatie en uitvoering van de maatregelen, en de nazorg als de ingrepen zijn uitgevoerd. Er is geen wetgeving die richting geeft aan deze stappen, maar eigenaren komen hierbij wel belemmeringen tegen die belangrijk zijn om te benoemen. Een eigenaar en of beheerder die zijn bezit verduurzaamt kan daarentegen wel te maken krijgen met uitvoeringsrichtlijnen die verschillende gemeenten en provincies hebben. Hieronder lopen we de belangrijkste belemmeringen langs.

Onverwachte negatieve gevolgen van verduurzamingsingrepen

Een aanpassing aan een monument kan bij onvoldoende deskundigheid onverwachte negatieve gevolgen hebben die de bouwfysische structuur van het monument ondermijnt. Dit komt met name voor bij isolatiemaatregelen. Isolatie zorgt namelijk voor een verandering in het klimaat in het gebouw. Dit kan leiden tot o.a. vochtplekken op muren, condens aan ijzeren raamstijlen (met roest als gevolg) of rottende draagbalken in het dak indien afdoende ventilatiemogelijkheden en maatregelen gericht op vochtregulatie ontbreken.

Gebrek aan kundige uitvoerende organisaties

Er is een beperkt aantal aannemers beschikbaar met de juiste specialistische kennis om monumenten te verduurzamen. Voor een correcte toepassing van de verduurzamingsmaatregelen is het van belang dat een aannemer met kennis van monumenten de maatregelen uitvoert. Maatregelen die uitstekend toepasbaar zijn in nieuwbouw, zijn soms minder geschikt voor

monumenten. De inhuur van een aannemer zonder of met weinig ervaring met monumenten kan kwalitatief laagwaardige uitvoering tot gevolg hebben.

Monumentale beheerorganisaties zijn afhankelijk van huurdersmutaties

Tot slot is er voor monumentale beheerorganisaties (met monumenten in eigendom) nog een extra procesmatige belemmering. De monumenten in eigendom van deze organisaties worden doorgaans door de organisaties verhuurd aan particulieren. Dit limiteert deze organisaties ook in het uitvoeren van verduurzamingsmaatregelen. Kleine ingrepen zonder veel hinder voor de zittende huurders zijn dan wel mogelijk, maar men kan bijvoorbeeld niet zomaar een huis 3 maanden opeisen om nieuwe installaties te plaatsen. In het geval van mutaties is het voor organisaties eenvoudiger om ingrijpendere maatregelen uit te voeren omdat overlast voor de zittende huurder niet aanwezig is. Vanwege de hiermee gepaard gaande huurdering is ook in dergelijke situaties echter snelheid geboden.

Belemmeringen bij de realisatie, uitvoering en nazorg op een rij

Samengevat lopen eigenaren binnen het vergunningverleningstraject tegen de volgende belemmeringen aan:

Tabel 3.4 Belemmeringen voor verduurzaming monumenten tijdens de realisatie- en uitvoeringsfase en de nazorgfase

Fase	Particuliere eigenaren	Institutionele eigenaren
Realisatie, uitvoering en nazorg	<ul style="list-style-type: none"> Verduurzamingsmaatregelen tasten ongewenst of onverwacht de monumentale waarde aan De juiste aannemers zijn niet beschikbaar De terugkoppeling van informatie aan uitvoerders en overheidsinstanties is beperkt 	<ul style="list-style-type: none"> Verduurzamingsmaatregelen tasten ongewenst of onverwacht de monumentale waarde aan De juiste aannemers zijn niet beschikbaar De terugkoppeling van informatie aan uitvoerders en overheidsinstanties is beperkt Voor monumentale beheersorganisaties is de timing van de uitvoering afhankelijk van de flexibiliteit van de huurder of gebruiker

3.6 Totaaloverzicht belemmeringen

In de bovenstaande paragrafen hebben we de verschillende belemmeringen besproken die eigenaren tegenkomen in hun klantreis. De belemmeringen per type eigenaar staan in tabel 3.5 samengevat.

Tabel 3.5 Totaal overzicht belemmeringen naar type eigenaar en uitgesplitst naar de stappen uit de klantreis

Fase	Particuliere eigenaren	Institutionele eigenaren
Inspiratiefase	<ul style="list-style-type: none"> De veelvoud aan informatiebronnen over verduurzamingsmaatregelen maakt het zoeken naar informatie onoverzichtelijk. Het is moeilijk om de betrouwbaarheid van informatie in te schatten; er is weinig onafhankelijke informatie. Het idee dat aanpak van monumenten veelal maatwerk is, remt de inspiratie om te verduurzamen. 	<ul style="list-style-type: none"> Voor institutionele eigenaren zijn er geen belemmeringen in de inspiratiefase
Oriëntatie- en beslisfase	<ul style="list-style-type: none"> Wetgeving is toegespitst op het behoud van de monumentale waarde. Verduurzamen van monumenten is daardoor complexer dan bij reguliere gebouwen, o.a. vanwege de vergunning die nodig is voor het wijzigen van een monument. De technologische ontwikkelingen gaan zo snel dat veel eigenaren geneigd zijn om nog even te wachten tot er andere of betere oplossingen zijn ontwikkeld. Verduurzamingsmaatregelen zijn kostbaarder bij monumenten dan bij niet-monumenten, waardoor financiële haalbaarheid lastiger is om te bereiken. Bij monumenten in goede staat is het inefficiënt om nu te verduurzamen. Het is hierbij wachten op het 'juiste' moment. Bij sommige gemeenten ontbreekt de kennis en capaciteit om eigenaren te ondersteunen in het oriëntatieproces. De Rijksdienst is nog niet volledig toegespitst op de vraag naar verduurzaming. Dit zorgt voor onduidelijkheid bij gemeenten en eigenaren. 	<ul style="list-style-type: none"> Wetgeving is toegespitst op het behoud van de monumentale waarde. Deze wet- en regelgeving maakt het verduurzamen van monumenten complexer dan bij reguliere gebouwen vanwege de vergunning die nodig is voor het wijzigen van een monument De technologische ontwikkelingen gaan zo snel dat veel eigenaren geneigd zijn om nog even te wachten tot er andere of betere oplossingen zijn ontwikkeld. Bij monumenten in goede staat is het inefficiënt om nu te verduurzamen. Het is hierbij wachten op het 'juiste' moment.

Fase	Particuliere eigenaren	Institutionele eigenaren
Vergunning-verleningstraject	<ul style="list-style-type: none"> De uitwerking van de wet kan verschillen per gemeente waardoor het lastiger wordt om te zoeken naar oplossingen voor verduurzaming die op grotere schaal of overal kunnen worden toegepast. Gemeenten kunnen enkel een vergunning verlenen voor de maatregelen die zijn aangevraagd. 	<ul style="list-style-type: none"> De uitwerking van de wet kan verschillen per gemeente waardoor het lastiger wordt om te zoeken naar oplossingen voor verduurzaming die op grotere schaal of overal kunnen worden toegepast. Gemeenten kunnen enkel een vergunning verlenen voor de maatregelen die zijn aangevraagd.
Realisatie, uitvoering en nazorg	<ul style="list-style-type: none"> Verduurzamingsmaatregelen tasten ongewenst of onverwacht de monumentale waarde aan De juiste aannemers zijn niet beschikbaar De terugkoppeling van informatie aan uitvoerders en overheidsinstanties is beperkt 	<ul style="list-style-type: none"> Verduurzamingsmaatregelen tasten ongewenst of onverwacht de monumentale waarde aan De juiste aannemers zijn niet beschikbaar De terugkoppeling van informatie aan uitvoerders en overheidsinstanties is beperkt Voor monumentale beheersorganisaties is de timing van de uitvoering afhankelijk van de flexibiliteit van de huurder of gebruiker

4 Verbeteringen en oplossingen

4.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk zijn de verschillende belemmeringen geïdentificeerd die monumenteigenaren tegenkomen bij de verduurzaming van hun monument. Sommige van deze belemmeringen zijn direct gerelateerd aan wet- en regelgeving. Andere belemmeringen hebben meer te maken met andere aspecten zoals bijvoorbeeld interne capaciteit bij overheden, of technologische ontwikkelingen. In de onderstaande paragrafen gaan we in op mogelijke verbeteringen en oplossingen, voor belemmeringen die te maken hebben met of gerelateerd zijn aan wet- en regelgeving.

4.2 Kennis en communicatie

Een van de meest voorkomende belemmeringen is de beschikbaarheid en vindbaarheid van informatie. Het gaat hierbij om twee categorieën informatie: technische informatie over de bouwkundige mogelijkheden om te verduurzamen, en procesmatige informatie over de manieren waarop gemeenten met vergunningverlening omgaan. Er is heel veel informatie beschikbaar, maar het is voor eigenaren moeilijk om goede informatie te vinden bij een bron die ze vertrouwen. Het is dus met name een communicatieprobleem. Hier is vanuit het perspectief van wet- en regelgeving weinig aan te doen. Desalniettemin is het wel de moeite waard om hier als overheid op in te gaan. Er zijn verschillende manieren waarop de communicatie aangepakt zou kunnen worden.

1. Vergroot de communicatiecapaciteit bij gemeenten

Gemeenten zijn het eerste aanspreekpunt voor monumenteigenaren die willen verduurzamen. Het komt helaas voor dat gemeenten niet over genoeg capaciteit beschikken om de monumenteigenaren te ondersteunen. Dit remt de verduurzaming. Het is dus belangrijk dat de capaciteit om te informeren bij gemeenten op peil is. Hierbij is het van belang dat de informatie onafhankelijk en juist is, en dat er geen tegenstrijdigheden zitten in de informatie. Vanwege toenemende urgentie om te verduurzamen is het ook wenselijk om bij de reguliere kanalen, zoals het bouwloket, kennis over verduurzaming van monumenten te waarborgen.

2. Stel technische kennis en ervaringen beschikbaar via een centraal en onafhankelijk platform

De technologische ontwikkelingen gaan snel. Daarom zijn oplossingen die een aantal jaar geleden zijn toegepast nu misschien al verouderd. Het is van belang dat de beste oplossing op dat moment wordt toegepast. Eigenaren zouden meer bekend moeten worden met de producten en oplossingen die op dit moment beschikbaar zijn. Hiervoor kan het helpen om een centraal en onafhankelijk platform op te zetten met verschillende best practices. Op dit moment worden best practices via verschillende kanalen gedeeld. Dit wekt echter verwarring op. Het centraal verzamelen van deze goede voorbeelden kan helpen om informatie eenduidiger te maken voor eigenaren. Bij voorkeur gebeurt dit door bundeling bij een bestaande partij om verdere versnippering tegen te gaan.

3. Proactieve publieksvoorlichting of voorlichtingsbijeenkomsten

Bij het brede publiek is er nog onvoldoende kennis over de mogelijkheden om monumenten te verduurzamen. Deze kennis kan via bredere voorlichtingsbijeenkomsten worden vergroot. De organisatie hiervan kan op regionale schaal gebeuren, bijvoorbeeld op het niveau van de verschillende provincies of gemeenten. Het doel is om eigenaren meer bewust te maken van de verschillende verduurzamingsmogelijkheden en om vragen te beantwoorden.

4. Organiseer een landelijke publiekscampagne voor verduurzaming

De monumentensector hecht vanzelfsprekend veel waarde aan de monumentale eigenschappen van objecten. Veel monumenten verschillen van elkaar en ze zijn in veel gevallen uniek. Dit denken leidt in sommige gevallen tot terughoudendheid wat betreft verduurzaming. De gedachtegang dat alle verduurzamingsmaatregelen het monument aantasten is bij sommigen nog steeds aanwezig. En dat terwijl er ondertussen steeds meer mogelijkheden zijn om een monument te verduurzamen met behoud van de monumentale waarde. Om dit beeld verder uit te dragen is het denkbaar om een nationale campagne te organiseren om de mogelijkheden voor verduurzaming van monumenten inzichtelijk te maken. Door gericht in te zetten op monumenteigenaren kan de bewustwording van de mogelijkheden voor verduurzaming worden vergroot. Dit sluit aan bij de visie die de Routekaart Verduurzaming zelf al uitstraalt. Het is echter nog geen breed gedeelde visie.

5. Stuur actiever op het gebruik van het vooroverleg

Om eigenaren te ondersteunen bij het maken van een keuze is het van belang dat ze de juiste informatie hebben. Hiervoor kan op dit moment het vooroverleg met de gemeenten worden ingezet. De mate waarin dit gebeurt verschilt echter sterk. Alle betrokkenen zijn het er echter over eens dat een goed vooroverleg veel voordelen heeft. Het verduidelijkt de lokale regelgeving voor de eigenaar, zorgt voor informatie over de haalbaarheid van de ingrepen en kan daarnaast de eigenaar in de richting van de meest effectieve ingreep sturen. Het is aan te raden om actiever op het gebruik van het vooroverleg te sturen. Dit kan betekenen dat hiervoor binnen gemeenten meer capaciteit vrijgemaakt moet worden.

6. Maak het vooroverleg laagdrempeliger

Gemeenten zijn vrij om zelf vorm te geven aan het vooroverleg. Sommige gemeenten kiezen voor de mogelijkheid een vooroverleg aan te vragen in een vroeg stadium, terwijl anderen ervoor kiezen dit pas later in het traject te doen. Daarnaast is de manier verschillend waarop een vooroverleg kan worden aangevraagd. Bij sommige gemeenten kan dat simpel met een telefoontje, terwijl voor andere gemeenten de aanvraag formeler, bijvoorbeeld via een aanvraagloket, verloopt. Zoals hierboven aangegeven, kan het vooroverleg veel toevoegen. Het helpt als het vooroverleg makkelijk aan te vragen is. De aanbeveling is dan ook om laagdrempelige aanvraag van vooroverleggen te stimuleren.

7. Faciliteer consultatiegesprekken met experts

Een consultatiegesprek met experts kan ervoor zorgen dat de eigenaren beter inzicht hebben in de mogelijkheden in hun eigen pand. Daarnaast kan de consultatie ook helpen om een duidelijker tijdsplan op te stellen voor de uitvoering en de timing van de maatregelen. Hierdoor kunnen de gekozen maatregelen effectiever zijn dan als de eigenaar zelf met voorstellen moet komen. De consultatie kan ook gekoppeld worden aan bijvoorbeeld een energiescan. Veel partijen onderkennen de meerwaarde van dit soort contacten. In de praktijk kan de uitvoering hiervan geschieden via intermediaire partijen zoals de Monumentenwacht of DuMo-adviseurs. Onafhankelijkheid van het advies hoort hierbij wel centraal te staan.

4.3 Vergunningverlening

Het vergunningverleningstraject is een bepalende factor in de klantreis van eigenaren die hun monument willen verduurzamen. Er wordt bepaald welke ingrepen kunnen worden uitgevoerd en welke niet. Er is veel beleidsvrijheid voor gemeenten bij de vergunningverlening. Dit zorgt in voorkomende gevallen voor onduidelijkheid over wat wel of niet kan. Daarnaast kunnen gemeenten enkel een vergunning verlenen voor maatregelen die zijn aangevraagd. Zo kan het voorkomen dat door eigenaren maatregelen worden toegepast die eigenlijk niet zo effectief zijn. In de onderstaande paragrafen bespreken we mogelijke oplossingen voor deze belemmeringen.

8. Vergroot de bouwfysische en cultuurhistorische kennis bij vergunningverleners

Gemeenten beoordelen de vergunningaanvraag op basis van bouwfysische en cultuurhistorische waarden, en het eigen beleid. In de praktijk is er veel verschil in de manier waarop dat gebeurt. Soms komt dit door een gebrek aan de juiste kennis over wat wel en wat niet kan. Voor de verduurzaming van monumenten is zowel cultuurhistorische als bouwfysische kennis nodig. Om een vergunningaanvraag goed te kunnen beoordelen is er dus ook goede kennis nodig op beide vlakken bij de vergunningverlener en bij de monumentencommissie. De verantwoordelijkheid ligt hiervoor bij de gemeente, maar de RCE kan hierin wel ondersteunen, bijvoorbeeld door opleidingen of trainingen te verzorgen. Zo kan het kennispeil van de vergunningverleners op gelijke hoogte worden gebracht. Veel gemeenten zijn hier al intern mee bezig.

9. Onderzoek de mogelijkheden om maatregelen te uniformeren

Monumenten vragen maatwerk en maatwerk vraagt tijd en inzet van de betrokkenen. In veel gevallen is dit niet te voorkomen, maar er zijn ook gevallen denkbaar waarbij op een meer uniforme manier met verduurzaming kan worden omgegaan. Door voor bepaalde maatregelen in bepaalde gevallen een standaard oplossing aan te bieden kan het vergunningverleningstraject efficiënter worden. Partijen als de ERM werken bijvoorbeeld al aan richtlijnen voor verduurzaming, waarbinnen voor specifieke onderdelen van monumenten mogelijke oplossingen worden aangeleverd. Ook verschillende gemeenten werken al met dit denken. Om het aantal mogelijkheden te vergroten is meer onderzoek gewenst.

10. Zorg voor goede voorlichting zodat de vergunningaanvraag de juiste maatregelen bevat

Gemeenten mogen enkel een vergunning verlenen voor de maatregelen die zijn aangevraagd. Het is dus belangrijk dat de eigenaar de meest optimale maatregel heeft gekozen op het moment dat de aanvraag wordt ingediend. Het is dus zaak hierop in te zetten, via bijvoorbeeld een goed vooroverleg.

4.4 Realisatie, uitvoering en nazorg

De realisatie, uitvoering en nazorg van de verduurzamingsmaatregelen bevatten verschillende belemmeringen die met de kwaliteit van de maatregelen te maken hebben. Zo zijn soms de effecten van verduurzamingsmaatregelen nog niet volledig bekend, of zijn de juiste aannemers met kennis van monumenten niet beschikbaar. Voor particuliere eigenaren is de financiering van de ingreep vaak een belangrijke belemmering. Daarnaast is voor institutionele eigenaren de uitvoerbaarheid van de maatregelen sterk afhankelijk van de flexibiliteit van de huurder of gebruiker. In de onderstaande paragrafen worden verschillende oplossingsrichtingen aangedragen voor deze belemmeringen.

11. Maak het aantrekkelijker voor eigenaren om verduurzaming te financieren

Via een laagrentende lening voor de verduurzaming van monumenten kunnen de kosten voor eigenaren verlaagd worden. Veel verduurzamingsmaatregelen verdienen zich in principe terug, dus een lening zou hierbij in de behoeften van de eigenaren moeten voldoen. In de huidige instandhoudings- en restauratiesubsidies is het de moeite waard om met een geïntegreerde aanpak een onderdeel van de kosten voor verduurzaming te subsidiëren. Denkbaar is ook om een financiële prikkel te geven door het niveau van de subsidiabele kosten te verhogen als de eigenaar in voldoende mate rekening houdt met duurzaamheidsmaatregelen. Op dit moment wordt er door verschillende instanties al gewerkt aan dit soort geïntegreerde subsidies. Het is hierbij van belang om goed af te stemmen met de huidige instrumenten binnen de monumentensector en ook min of meer vergelijkbare instrumenten die niet specifiek op monumenten zijn gericht.

Uit de gesprekken komt naar voren dan het koppelen van een mogelijke inspanningsverplichting bij het verkrijgen van subsidie voor een energiescan niet handig is omdat daarmee de onafhankelijkheid van de energiescan wordt aangetast en de drempel voor deelname wordt verhoogd. De energiescan is bovendien bedoeld om vast te stellen wat wel en niet kan en op welk moment. Vanuit dit perspectief is een inspanningsverplichting eveneens niet handig omdat op voorhand niet duidelijk is wat eventueel moet of kan worden gedaan.

12. Stimuleren van productontwikkeling bij bedrijven of technische universiteiten

Op dit moment worden er voor steeds meer monumenten specifieke oplossingen ontwikkeld om te verduurzamen. Deze ontwikkelingen kunnen worden versneld door bijvoorbeeld ontwikkelsubsidies voor bepaalde oplossingen in te stellen, of door van overheidswege bij te dragen aan de programma's van technische universiteiten. Het grensoverschrijdende Interreg-project DEMI MOORE is hierbij een goed voorbeeld van hoe innovatieve oplossingen gestimuleerd kunnen worden. Hierbij moet wel in het achterhoofd worden gehouden dat de ontwikkelingen op het gebied van productontwikkeling voor verduurzaming in algemene zin al erg snel gaan. De monumentensector kan hiervan eveneens baat hebben.

13. Uitvoerende partijen opnemen in een kwaliteitsregister

Om te zorgen dat maatregelen op een goede manier worden uitgevoerd, is het van belang dat aannemers de juiste kennis hebben. Het is voor eigenaren vaak moeilijk om dit te beoordelen. Daarom zou het kunnen helpen als uitvoerende partijen met de juiste kennis worden opgenomen in een kwaliteitsregister. Dit gebeurt bijvoorbeeld al in de provincie Gelderland. Het is dan makkelijker voor eigenaren om de juiste partijen te selecteren voor de uitvoering van de opdracht en verlaagd de drempel om tot daadwerkelijk handeling over te gaan.

14. Vergroten van de kennis over de effectiviteit van maatregelen

Als de maatregel eenmaal is geïmplementeerd, is dit een goed moment om meer te leren over de werking van de maatregel. Wat is voor het betreffende monument nu daadwerkelijk het effect? Deze kennis kan helpen om meer duidelijkheid te krijgen over de effecten van verduurzaming op langere termijn en in de toekomst maatregelen nog beter te maken. In praktische zin kan dit bijvoorbeeld toegepast worden door na de uitvoering van de maatregelen informatie te verzamelen bij eigenaren.

5 Conclusies

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste conclusies op een rij gezet aan de hand van de geformuleerde onderzoeksvragen. Conform paragraaf 1.2 zijn deze onderzoeksvragen gegroepeerd in 3 blokken:

- a) Beschrijving besluitvormingsproces.
- b) Belemmeringen bij verduurzaming van monumenten.
- c) Verbetering en oplossingen.

Vooruitlopend op de beantwoording van de onderzoeksvragen in de navolgende paragrafen, kan in algemene zin worden opgemerkt dat in dit onderzoek geen echte belemmeringen in de wet- en regelgeving zelf zijn geconstateerd. De verschillen in uitwerking tussen gemeenten en de communicatie over deze verschillen zorgen in sommige gevallen wel voor belemmeringen in het verduurzamingsproces.

5.2 Beschrijving besluitvormingsproces

1) Welke processtappen worden door de klant doorlopen in het traject van het verduurzamen van monumenten?

Bij het verduurzamen van monumenten doorlopen monumenteigenaren verschillende fases. Deze fases worden in dit onderzoek ook wel de klantreis genoemd. Deze fases zijn als volgt:

- de **inspiratiefase** (wat kan er, wat zijn interessante voorbeelden van andere monumenten die al zijn verduurzaamd);
- **informereren, oriënteren en vergelijken** (welke concrete maatregelen zijn denkbaar, wat zijn de kosten, wat levert het op en bij wie moet de eigenaar zijn);
- **beslissen** (het nemen van een concreet besluit over verduurzamingsmaatregelen);
- **realisatie en uitvoering** van de maatregelen;
- **nazorg** vanaf het moment dat de verduurzamingsmaatregelen zijn genomen en operationeel zijn.

2) Welke zijn de beslismomenten (go/no go) in het proces van het verduurzamen van monumenten?

Nadat de eigenaar inspiratie heeft opgedaan is het van belang dat hij de regelgeving goed bekijkt. Dit kan goed via een vooroverleg met de gemeente, maar dit is niet verplicht. Vervolgens kunnen de verschillende opties die de klant heeft worden vergeleken, en kan een beslissing voor de verduurzamingsmaatregelen worden genomen. Met het besluit gaat de eigenaar het vergunningstraject in. Hierin wordt besloten of het plan kan worden uitgevoerd, of dat het aangepast moet worden. Als de vergunning is verleend, kan worden gestart met de realisatie. Het verloop van de klantreis wordt beïnvloed door factoren van buitenaf zoals de aanwezige financieringsmogelijkheden of de beschikbare (technische) mogelijkheden om te verduurzamen. Dit is schematisch weergegeven in paragraaf 2.5.

5.3 Belemmeringen bij verduurzaming van monumenten

3) Zijn er belemmeringen/kritische momenten in het proces om een monument te verduurzamen?

Bij het verduurzamen van monumenten komt een eigenaar verschillende belemmeringen tegen. Deze belemmeringen kunnen verschillen per type eigenaar en per type monument. In hoofdstuk 3 zijn de gesignaleerde belemmeringen aan de hand van de verschillende fasen verder uitgewerkt.

De procesmatige belemmeringen zijn grofweg in te delen in twee categorieën: belemmeringen omtrent communicatie en belemmeringen in het vergunningsproces. Belemmeringen in communicatie hebben betrekking op het overbrengen van de juiste informatie naar zowel de eigenaar als de uitvoerende organisaties. Belemmeringen in het vergunningsproces zitten met name in de aanwezige kennis die bij uitvoerende organisaties (soms beperkt) aanwezig is, en in de bijkomende kosten (zowel qua inzet vanuit de gemeente, als qua inzet vanuit de eigenaar). Bij sommige belemmeringen speelt wet- en regelgeving een belangrijke rol. Bij andere stappen is de rol van wet- en regelgeving kleiner. Voor een nadere uitwerking verwijzen we naar hoofdstuk 3.

4) Een idee is het eventueel meefinancieren of subsidiëren van nieuwe technologieën of methoden die leiden tot beter resultaat op zowel verduurzaming als op monumentale waarden. Welk verschil zou dit maken bij verschillende beslismomenten?

Op dit moment worden er voor steeds meer monumenten specifieke oplossingen ontwikkeld om te verduurzamen. Deze ontwikkelingen kunnen worden versneld door bijvoorbeeld van overheidswege ontwikkelsubsidies voor bepaalde oplossingen in te stellen, of door van overheidswege bij te dragen aan de programma's van technische universiteiten. Hierbij moet wel in het achterhoofd worden gehouden dat de ontwikkelingen op het gebied van productontwikkeling voor verduurzaming in algemene zin al erg snel gaan. De monumentensector kan hiervan eveneens baat hebben. NRF biedt in haar financiering voor verduurzaming al ruimte voor nieuwe technologieën/innovaties (soms ook buiten het pand, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een rieten dak) mits erfgoedwaarden worden behouden.

5) Een ander idee is om de verduurzaming van monumenten te koppelen aan de aanvraag van een omgevingsvergunning (voor verbouwing of restauratie). Welk verschil zou dit maken bij verschillende beslismomenten?

Het koppelen van verduurzaming van monumenten aan de aanvraag van een omgevingsvergunning kan in de praktijk vorm krijgen via stimulering van het vooroverleg met eigenaren die een omgevingsvergunning willen aanvragen. In de praktijk gebeurt dit overigens al veel. Ambtenaren kunnen tijdens dit vooroverleg actief in gaan op de (specifieke) mogelijkheden die er zijn om te verduurzamen. Belangrijk is in ieder geval dat de genoemde koppeling al eerder in het proces moet zijn gewaarborgd.

6) Zijn de ervaren belemmeringen reëel of gaat het om interpretatie door eigenaren, ambtenaren, commissieleden, adviseurs, etc.? Denk daarbij ook aan het toetsen en meedenken door uitvoerders en de rol die een monumentencommissie in het proces heeft.

Een deel van de belemmeringen wordt veroorzaakt doordat betrokkenen niet beschikken over de juiste informatie. Die informatie is in vele vormen en via vele bronnen beschikbaar, maar bereikt de eigenaar niet. De veelheid aan informatie maakt het voor eigenaren soms onduidelijk waar betrouwbare informatie is te vinden. Hierbij komt dat de informatie die te vinden is soms tegenstrijdig is. De voornaamste reële belemmering is dus het gebrek aan effectieve communicatie over oplossingen. Vaak is de belemmering dus wel op te lossen, maar

is de informatie om de belemmering op te lossen niet goed te vinden. Vanuit dit perspectief is het belangrijk om de juiste kennis op de juiste plaats te krijgen en deze zo goed als mogelijk te ontsluiten. Hierdoor wordt onnodige ruis voorkomen en worden eigenaren van monumenten eerder aangezet om te verduurzamen.

7) Ligt de oorzaak bij bestaande wet- en regelgeving?

Op basis van de uitgevoerde analyse komen wij tot de conclusies dat de oorzaak van de gesignaleerde belemmeringen niet zozeer ligt op het gebied van bestaande wet- en regelgeving, maar meer op andere terreinen. De beleidsvrijheid die gemeenten hebben bij de vergunningverlening werkt verduurzaming in sommige gevallen tegen, maar vanwege het maatwerk karakter bij verduurzaming van monumenten is aanscherping van wet- en regelgeving geen echte optie. De beleidsvrijheid geeft daarnaast ook juist ruimte voor progressievere gemeenten om vooruitstrevend te werk te gaan. Daarnaast helpen andere oplossingen meer, zoals het vergroten van de bouwfysische en cultuurhistorische kennis bij vergunningverleners om een duidelijkere lijn in de vergunningverlening te krijgen.

8) Welke rol hebben gemeenten in de voortgang van het proces?

Gemeenten zijn het eerste aanspreekpunt voor monumenteneigenaren en hebben daarmee een belangrijke informerende rol. Daarnaast zijn gemeenten verantwoordelijk voor de vergunningverlening, toezicht en handhaving. Het gemeentelijk beleid speelt een belangrijke rol omdat het een kader geeft voor welke verduurzamingsmaatregelen er toegepast kunnen worden. Hiermee bepaalt de gemeente wat wel en wat niet mag. Daarnaast kan de gemeente ook verduurzamingsmaatregelen stimuleren, via lokale campagnes en duurzaamheidsacties.

9) Maakt het type eigenaar verschil voor het resultaat?

Het proces van verduurzaming en de daarbij optredende belemmeringen verschilt per type eigenaar. Om die reden is in de analyse een onderscheid aangebracht in particuliere eigenaren (doorgaans eigenaar-bewoners), grotere instanties met monumentale woonhuizen in hun bezit en grotere instanties met overig monumentaal bezit. De grotere organisaties verschillen van de particuliere eigenaren vanwege de aanwezige kennis en capaciteit waardoor het verduurzamingsproces gemakkelijker verloopt. Daarnaast is sprake van een verschil tussen type monumenten. Woonhuizen vragen bij verduurzaming doorgaans om minder maatwerk, maar de individuele eigenaren van woonhuizen zijn wel lastiger te bereiken.

10) Is het een gewenst of ongewenst resultaat?

De huidige wetgeving is gericht op bescherming van de monumentale waarde. Over die noodzaak is geen discussie. Dit kan consequenties hebben voor het gestelde ambitieniveau omdat de opgave voor verduurzaming meestal ondergeschikt is aan de doelstelling om de monumentale waarde te beschermen. De doelstelling van de Routekaart Verduurzaming Monumenten is om verduurzaming en prominentere rol te geven binnen de bescherming van de monumentale waarde. Hier is in de wetgeving, via de gemeentelijke invulling, ruimte voor.

5.4 Verbetering en oplossingen

11) Welke verbeteringen en oplossingen worden voorgesteld?

Om het proces van verduurzaming te versnellen zijn verschillende verbeteringen en oplossingen denkbaar. In hoofdstuk 4 wordt hierop nader ingegaan en worden mogelijke oplossingen en verbeteringen gegroepeerd aan de hand van drie overkoepelende thema's: kennis en communicatie, vergunningverlening, en realisatie, uitvoering en nazorg.

12) Welke producten dragen bij aan meer inzicht in een efficiënt proces voor de eigenaar?

Relevant hierbij zijn in de inspiratiefase met name het bieden van de juiste informatie.

Mogelijke oplossingen en verbeteringen in de realisatie, uitvoering en nazorgfase zijn: certificering van uitvoerende partijen, het vergroten van kennis over de effectiviteit van maatregelen en het monitoren van de resultaten en het delen van best practices. In hoofdstuk 4 worden deze oplossingsrichtingen nader toegelicht.

Geraadpleegde bronnen

Literatuur

Kamerstukken

- Motie van de leden Bisschop en Laan-Geselschap (2018). Kamerstuk 32 820, nr. 238
- Motie van het lid Dik-Faber C.S. (2018). Kamerstuk 32 820, nr. 240
- Motie van het lid Bergkamp C.S. (2018). Kamerstuk 32 820, nr. 252

Wetteksten

- Europese Commissie (2014). Verordening (EU) nr. 651/2014 van 17 juni 2014
- Monumentenwet 1988. Via <https://wetten.overheid.nl/BWBR0004471/2016-04-14>
- Wet algemene bepalingen omgevingswet. Via <https://wetten.overheid.nl/BWBR0024779/2018-07-28>
- Erfgoedwet. Via <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037521/2020-04-01>
- Wet ruimtelijke ordening. Via <https://wetten.overheid.nl/BWBR0020449/2018-07-01>
- Besluit ruimtelijke ordening. Via <https://wetten.overheid.nl/BWBR0023798/2017-07-01>
- Besluit omgevingsrecht. Via <https://wetten.overheid.nl/BWBR0027464/2020-01-01>

Beleidsstukken

- Gemeente Amsterdam (2016). De Schoonheid van Amsterdam. Geraadpleegd van: https://www.crk.amsterdam.nl/media/documenten/deschoonheidvanamsterdam_december2019.pdf
- Gemeente Leiden (2014). Energiebesparing in een historische woning. Geraadpleegd van: <https://www.erfgoedleiden.nl/images/stories/pdfs/Energiebesparinghistorischewoning2016.pdf>
- Gemeente Leiden (2016). Welstandsnota. Geraadpleegd van: <https://gemeente.leiden.nl/bestanden/welstandnota-leiden-juni-2016.pdf>
- Gemeente Noordoostpolder (2016). Welstandsnota 2016.
- Gemeente Vlaardingen (2012). Welstandsnota Vlaardingen. Geraadpleegd van: https://decentrale.regelgeving.overheid.nl/cvdr/xhtmloutput/Historie/Vlaardingen/279322/279322_1.html
- Ministerie van OCW (2010). Regeling voor de instandhouding en het herstel van beschermde historische monumenten: nationaal kader voor compensatiesteun.
- Ministerie van OCW (2018). Erfgoed Telt. De betekenis van erfgoed voor de samenleving.
- RCE en overige betrokken organisaties (2019). Routekaart verduurzaming monumenten.
- RCE (2014). Informatieblad Rijksmonumenten in de omgevingsvergunning.
- Regeling verlaagd tarief. Via <https://www.postcoderoosregeling.nl/>

Overige literatuur

- DEMI MOORE (2019). Maak monumenten duurzaam eindpublicatie.
- DEMI MOORE (2019). Een geïntegreerde aanpak van het conservatieproces – Visuele tool.
- Erfgoedinspectie (2018). Beschrijvende statistieken monitor 2017 – 2018 gemeenten monumenten en archeologie voor Erfgoed Telt!
- ERM (2019). Praktische tips voor verduurzaming.
- Federatie Grote Monumentengemeenten (2019). Overzicht enquêteresultaten betreft knelpunten in wet- en regelgeving.
- NRF (2017). Belangrijkste conclusies inzake duurzaamheid (n.a.v. onderzoek 2017)
- NRF (2018). Monumentaal wonen. Gids voor eigenaren van een gemeentelijk monument.
- NRF (2019). Monumentaal wonen. Gids voor eigenaren van een gemeentelijk monument.

- RCE (2020). Vragen informatieavond Woonhuisregeling.
- Stichting Monumentenhuis Brabant (2016). Kansen voor duurzame monumentenzorg.
- Vereniging Eigen Huis (2019). Maak een eind aan excessen in prijzen bouwvergunning.
Geraadpleegd van: <https://www.eigenhuis.nl/actueel/2019/09/09/06/00/veh-maak-eind-aan-excessen-in-prijzen-bouwvergunning#/>

Interviews

In de onderstaande tabel zijn de organisaties en contactpersonen opgenomen die in het kader van dit onderzoek zijn geïnterviewd.

Organisatie	Contactpersoon
Bewoond Bewaard	Eduard Haaksman
BOEi	Jeroen Ketting
Erfgoedvereniging Heemschut	Karel Loeff
Erkende Restauratiekwaliteit Monumenten	Walter de Koning
Geldersch Landschap en Kasteelen	Menno Tillema
Gemeente Nijmegen	Mayke Haaksman
Gemeente Haarlem	Hugo Alefs
Gemeente Haarlem	Margreet Temme
Gemeente Bergen op Zoom	Tom van Eekelen
Gemeente Utrecht	Richard Rodenburg
Gemeente Leeuwarden	Trijntje Buma
Groene Grachten	Tom Huizer
Monumentenwacht Noord-Brabant	Sanne de Koning
Nationaal Restauratiefonds	Hans Jacobs
N.V. Bergkwartier Maatschappij tot Stadsherstel	Barend Jan van Schrieken
Onafhankelijk DuMo-adviseur	E.J. Nusselder
Provincie Gelderland	Tom Pegels
Provincie Utrecht	Erik van Tooren
Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed	Henk Hoogeveen
Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed	Frank Vehof
Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed	Jeroen Westerman
Stadsherstel Amsterdam	Michiel van der Burght
Stadsherstel Historisch Rotterdam	Niels van der Vlist
Stichting oude Groninger Kerken	Christiaan Velvis

Bijlage

Verslag workshop RCE “verduurzaming monumenten Klantreis”

Datum: 1 april 2019
Aanwezig: Merel Godrie, Els Romijn, Josje Schnitzeler, (RCE), Walter de Koning (ERM), Tom Huizer (De Groene Grachten), Hans Jacobs (Nationaal Restauratiefonds), Sanne de Koning (MWNB), Erik Luijendijk (Nationale Monumentenorganisatie), Veronique Marks (Vast Vero)
Afwezig: Annemie Loozen (RVO), Lydia Jongmans (VNG), Han van der Zanden (OOM-advies)

Doel van de workshop is om de klantreis van de particuliere klant en professionele klant in het licht van de verduurzamingsopgave in kaart te brengen en na te gaan wat het huidige aanbod is, wat er mist en welke input vanuit deze werkgroep gegeven zal worden aan de routekaart verduurzaming monumenten, waarin de ambitie is uitgesproken om 40% CO2 reductie in 2030 en 60% CO2 reductie in 2040 na te streven. Deze ambitie geldt als gemiddelde over de gehele voorraad.

Klantreis particuliere eigenaar:

Tijdens de **inspiratiefase** is behoefte aan voorbeelden. De aanleiding kan heel concreet zijn voor een eigenaar, b.v. tocht of energiekosten, of wat kan er, wat is elders al gebeurd? In deze fase zijn mogelijke kopers van een monument en makelaars ook op zoek naar wat er kan als ik dit pand koop, hoe krijg ik het bewoonbaar en comfortabel en wat er mag.

Informeren en Oriënteren: in deze fasen is er behoefte aan informatie over:

- Wet en Regelgeving, wat mag en kan ik met mijn monument?
- Bouwkundige en technische maatregelen om te verduurzamen
- Businesscase, wat kost het en wat levert het op aan besparing en/of comfort?
- Financieringen
- Met welke partijen krijg ik te maken en kan ik samenwerken?

Voor al deze zaken is behoefte aan voorbeeldprojecten, betrouwbare informatie en helderheid over rollen en taken van gemeente, erfgoedorganisaties en adviseurs.

Beslissen: om te besluiten over het nemen van duurzaamheidsmaatregelen is behoefte aan:

- Deskundig advies;
- Wat past er bij mijn monument? Balans tussen erfgoed en verduurzamen;
- Hoe filter ik verschillende mogelijkheden?
- Zicht op haalbaarheid en financierbaarheid;
- Wat gebeurt er in de omgeving? Bijvoorbeeld wijkgerichte aanpak van gasloos maken

Realiseren: in deze fase is vooral behoefte aan goede uitvoerende partijen (aannemers, installateurs, DuMo-adviseurs (als begeleider bij grote opgaven)) begeleiding tijdens de uitvoering, grip op kosten en bijsturen op onvoorziene zaken tijdens de uitvoering ook vanwege de zorg voor goede balans tussen ingrepen in monument en verbeteren duurzaamheid.

Nazorg: hier is behoefte aan handleiding, inzage in goed gebruik, het inregelen van nieuwe installaties en de evaluatie 'wat levert het op' qua milieu en comfort.

De klantreis van de professionele eigenaar kent deels dezelfde behoefte. Er zijn aanvullingen per fase te weten:

Inspireren: ook behoefte aan goede voorbeelden, en verder ook vragen om:

- Meer informatie-uitwisseling tussen de eigenaren. O.a. belang benadrukken bijzondere panden binnen de portefeuille. Ook tussen professionele monumentenbeheerder en eigenaren met minder monumenten in de portefeuille.
- Definitie van duurzaamheid in relatie tot de gebruiker en/of eigenaar van een gebouw, b.v. als het past bij de corebusiness om zich heel duurzaam te profileren dan gaat het ook verder dan CO2-reductie en kun je denken aan BREEAM of the Global Goals. Hier liggen meteen ook veel kansen om te verduurzamen die niet alleen financieel of comfort gedreven zijn maar bijdragen aan idealen, imago en uitstraling.
- Voor koop en verkoop overweging is er ook behoefte aan Quick scans om mogelijkheden te onderzoeken van gebruik en verduurzaming

Informeren en oriënteren, in aanvulling op de behoeftes bij de particuliere eigenaar:

- Manieren van aanbesteden (ingeval van (semi-)overheden als eigenaar), hoe betrek je de markt qua advies en uitvoering, ervaringen met b.v. prestatiecontracten;
- Opleiding en ontwikkeling eigen personeel zodat ze duurzaamheid integraal mee kunnen nemen in MJOP;
- Overleg en inzicht in ervaringen met vergelijkbare panden bij collega eigenaren;
- Financieel ook de vraag naar businesscases en aanvullend daarop de bewijslast hiervan;
- Hoe richt ik mijn proces in, wie heb ik daarbij nodig?

Beslissen: om te kunnen beslissen over een investering is aanvullend op de particuliere eigenaar ook behoefte aan:

- Planmatige aanpak van duurzaamheidsinvesteringen, in welke volgorde pak ik mijn bezit aan? Mogelijk gecombineerd met MJOP;
- Financieringsmogelijkheden (o.a. voor professionele monumentenorganisaties zijn er gunstigere financieringsmogelijkheden en/of voorrang bij subsidie);
- Afwegingen van verschillende mogelijkheden ook qua inkoop;
- Risico's in bestek en uitvoering i.r.t. budget en opbrengsten;
- Bijdrage van verduurzaming aan het imago van de eigenaar.

Realiseren: aanvullend heeft de professionele eigenaar ook behoefte aan:

- Stakeholdermanagement;
- Deskundige begeleiding (bv Architect);
- Bekwame uitvoerende partijen, soms zijn er raamcontracten met aannemers die wel goed zijn in 1 van de 2 disciplines en hier gaat het juist om de goede balans tussen ingrepen in monument en verbeteren duurzaamheid;
- Fasering van het project.

Nazorg: ook hier de verantwoordelijkheid van 'wat levert het op' aanvullend:

- Gebruikers en vrijwilligers (b.v. kerken) trainen in het gebruik van nieuwe installaties;
- Monitoren van verduurzaming en technische inregeling;
- Onderhoud & beheerplan, contractmanagement;
- Kennis delen.

Aanbod van kennis en informatie: er is veel al beschikbaar en aangeleverd door de deelnemers:

- Websites; Monumenten.nl, Erfgoed.nl, stichtingERM.nl, Nationaalmonumentenportaal.nl pilots, platform duurzaam erfgoed, regio-adviseurs, experts op specifieke onderdelen;
- Toolboxes en monumentenpaspoort (Zeeland), Groene menukaart (Groene Grachten) Toolkit duurzaam erfgoed (Oom advies), Waaier Uw monument energiezuinig (ERM), Energiescans;
- Duurzaam erfgoed symposium, bewonersavonden, lezingen, inloopspreekuur, workshops;

- Persoonlijk advies, businesscases;
- Begeleiding tijdens de uitvoering;
- Monitoring.

Deze informatie gaat in op de volgende onderwerpen:

- Inhoud van de opgave qua kennis over
 - Duurzaamheid, isolatie, van het gas af, opwekken, installatie, comfortverbetering, energiebesparing en terugverdientijd
 - Kennis monument, onderhoud, oplossingen;
- Wet & Regelgeving;
- Businesscase;
- Financiering;
- Nazorg en monitoring;
- Aantonen dat de verduurzaming werkt (CO2-reductie meten)

Ordenen van informatie:

Er is al heel veel informatie, nog lang niet alles, maar het goed kunnen zoeken en vinden van goede en betrouwbare informatie is een uitdaging om de klant/ eigenaar goed te kunnen ondersteunen om zijn monument verantwoord te kunnen verduurzamen.

In de workshop is gesproken over 3 belangrijke assen van ordening van alle informatie denkend vanuit de klant/ eigenaar die gaat zoeken naar informatie, te weten:

- Per type monument, gebouwenmerken
- Per type eigenaar
- Per processtap

Waarschijnlijk zit er veel overlap in gebouwenmerken en eigenaar, en de processtappen zullen voor veel opgave hetzelfde zijn. Daarnaast is de vraag welke organisatie het beste in staat is om de informatie dan goed te ordenen. We zijn het eens dat het informatie op hoofdlijnen moet zijn die met linken doorverwijst naar partijen en organisaties die dan meer in detail en inhoud informatie geven, zodat dat goed up to date blijft. Het meest logische lijkt het om het online-platform monumenten.nl en de gemeenten als een eerste loket voor vragen te beschouwen en daar ook te zorgen dat klanten informatie makkelijk vinden en zo goed doorverwezen worden. Hoe dit dan goed georganiseerd wordt moet nader worden uitgewerkt. Daarnaast blijven er klanten die snel Quick Wins willen kunnen vinden en niet breed willen zoeken. Hoe kunnen die snel deze (voor de hand liggende) informatie vinden? Opleiden van betrokkenen in het veld d.m.v. cursusdagen en informatiedagen blijven ook heel belangrijk en geven veel informatie.

Over Ecorys

Ecorys is een toonaangevend internationaal onderzoeks- en adviesbureau dat zich richt op de belangrijkste maatschappelijke uitdagingen. Door middel van uitstekend, op onderzoek gebaseerd advies, helpen wij publieke en private klanten bij het maken en uitvoeren van gefundeerde beslissingen die leiden tot een betere samenleving. Wij helpen opdrachtgevers met grondige analyses, inspirerende ideeën en praktische oplossingen voor complexe markt-, beleids- en managementvraagstukken.

Onze bedrijfsgeschiedenis begon in 1929, toen een aantal Nederlandse zakenlieden van wat nu beter bekend is als de Erasmus Universiteit, het Nederlands Economisch Instituut (NEI) oprichtten. Het doel van dit gerenommeerde instituut was om een brug te slaan tussen het bedrijfsleven en de wereld van economisch onderzoek. Het NEI is in 2000 uitgegroeid tot Ecorys.

Door de jaren heen heeft Ecorys zich verspreid over de wereld met kantoren in Europa, Afrika, het Midden-Oosten en Azië. Wij werven personeel met verschillende culturele achtergronden en expertises, omdat wij ervan overtuigd zijn dat mensen met uiteenlopende eigenschappen een meerwaarde kunnen bieden voor ons bedrijf en onze klanten.

Ecorys excelleert in zeven werkgebieden:

- Economic growth;
- Social policy;
- Natural resources;
- Regions & Cities;
- Transport & Infrastructure;
- Public sector reform;
- Security & Justice.

Ecorys biedt een duidelijk aanbod aan producten en diensten:

- voorbereiding en formulering van beleid;
- programmamanagement;
- communicatie;
- capaciteitsopbouw (overheden);
- monitoring en evaluatie.

Wij hechten waarde aan onze onafhankelijkheid, onze integriteit en onze partners. Ecorys geeft om het milieu en heeft een actief maatschappelijk verantwoord ondernemingsbeleid, gericht op meerwaarde voor de samenleving en de markt. Ecorys is in het bezit van een ISO14001-certificaat dat wordt ondersteund door al onze medewerkers.

Postbus 4175
3006 AD Rotterdam
Nederland

Watermanweg 44
3067 GG Rotterdam
Nederland

T 010 453 88 00
F 010 453 07 68
E netherlands@ecorys.com
K.v.K. nr. 24316726

W www.ecorys.nl

Sound analysis, inspiring ideas